

UMAY

ISSN: 2980-1192

İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi
A Journal of Beliefs & Culture Studies

2(3) 2024

UMAY

Eş Editörler~Vice Editors
Feride Kızıldağ-Hasan Kızıldağ

Yardımcı Editörler~Co-Editors
Bahtı Gül Kartal-Ecem Civelek-Tuğçe Yılmaz

100*

İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi
A Journal of Beliefs & Culture Studies

İmtiyaz Sahibi/Owner

Umay Yayınevi/Umay Publishing House

Dergi Kurulları/Journal Management

Eş Editörler/ Vice-Editors

Feride Kızıldağ-Ondokuz Mayıs Üniversitesi Hasan Kızıldağ-Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Yardımcı Editörler/ Co-Editors

Bahtı Gül Kartal-Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ecem Civelek-Karadeniz Teknik Üniversitesi

Tuğçe Yılmaz-Artvin Çoruh Üniversitesi

Editörler Kurulu/Editorial Boards

Natalie Kononenko-University of Alberta (Canada) ◆ Yaşar Çoruhlu-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (Türkiye) ◆ Douglas Kellner-University of California (USA) ◆ Mehmet Aça-Marmara Üniversitesi (Türkiye) ◆ Júlia Bartha- Magyar Tudományos Akadémia (Hungary) ◆ Serpil Aygün Cengiz-Ankara Üniversitesi (Türkiye) ◆ Hilal Oytun-Jagiellonian University (Poland) ◆ Fuzuli Bayat-Azerbaycan Millî İlimler Akademisi (Azerbaycan) ◆ Peter Benjamin Golden-Rutgers, The State University of New Jersey (USA) ◆ Sacide Fikret Çobanoğlu (Türkiye) ◆ Ezgi Oya Gümüş-Hacettepe Üniversitesi (Türkiye) ◆ Atilla Bağcı (Türkiye) ◆ Suzan Canhasi-Universiteti i Prishtinës (Kosovo) ◆ Sergen Çirkin (Türkiye) ◆ Muharrem Kaya-Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (Türkiye) ◆ Ülkü Kara-Giresun Üniversitesi (Türkiye) ◆ Şahin Köktürk-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye) ◆ Menent Shukrieva-Shumen University (Bulgaria) ◆ Birol Azar-Fırat Üniversitesi (Türkiye) ◆ Orhan Fatih Kuşdemir-Amasya Üniversitesi (Türkiye) ◆ Mehmet Ali Yolcu-Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (Türkiye) ◆ Tuğrul Gökmen Şahin-İnönü Üniversitesi (Türkiye) ◆ Hanife Nalan Genç-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye) ◆ Durmuş Arık-Ankara Üniversitesi (Türkiye) ◆ Uğur Kılınc-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye) ◆ Mustafa Ay-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye) ◆ Havva Tok Yıldız-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Yazışma Adresi/Correspondance Address

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, OMÜ Kurupelit
Yerleşkesi, 55200, Atakum/Samsun

Eposta Adresi/Email Address

info@umayjournal.com

Dergi İnternet Sayfası/Journal Website

https://umayjournal.com

ISSN: 2980-1192

Yayıncı/Publishing House: Umay Yayınevi/Umay
Publishing House

Yayın Platformu/Publishing Host: Dergi Platformu/Journal
Platform

Düzeltili/Redaction: Sefa Kavaklı-
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

/Mehmet Can Köksal Ondokuz Mayıs
Üniversitesi (Türkiye)

Yazı İşleri Sorumluları/Editorial Officers: Fatma Altun-Artvin Çoruh Üniversitesi (Türkiye) ◆ Sefa Kavaklı-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)-Semanur Dayıoğlu-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye), Emine Ayaz-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye), Mehmet Can Köksal-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye), Büşra Keskin-Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Türkiye)

Dergi Yönetim Merkezi/Journal Administrative Center: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, OMÜ Kurupelit Yerleşkesi, 55200, Atakum/Samsun

Hakkında/About Us

UMAY İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi, halk bilimi, antropoloji, arkeoloji, etnoloji, dil-edebiyat, dinler tarihi ve sanat tarihi, radyo, sinema ve televizyon gibi kültür bilimlerinin başat alanlarında araştırma, derleme, çeviri, eleştiri, söyleşi ve tanıtım yazıları yayınlayan bir dergidir. BOAI (Budapest Open Access Initiative) tarafından şekillendirilen açık erişim ile COPE (Committe of Publication Ethics) tarafından belirlenen etik yayıncılık ilkelerini esas alan açık erişimli bir dergidir. *UMAY A Journal of Beliefs & and Culture Studies is a journal that publishes research, compilation, translation, criticism, interviews, and presentation articles in the dominant fields of cultural sciences such as folklore, anthropology, archaeology, ethnology, literature, history of religions, history of arts, and radio, cinema and television. It is an open-access journal based on open access shaped by BOAI (Budapest Open Access Initiative) and ethical publishing principles set by COPE (Committee of Publication Ethics).*

Açık Erişim Politikası ve Lisanslama/Open Access Policy & Licensing

UMAY İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi, tüm içeriğin kullanıcıya veya kurumuna ücretsiz olarak erişilebileceği anlamına gelen açık erişimli bir dergidir. Kullanıcıların, yayıncının veya yazarın önceden iznini almadan makalelerin tam metinlerini okumalarına, indirmelerine, kopyalamalarına, dağıtmalarına, yazdırmalarına, aramalarına veya bağlantılarına izin verebilir veya bunları başka herhangi bir yasal amaç için kullanmalarına izin verilir. U MAY İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan bütün çalışmalar, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. U MAY İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi, kullanıcıların bir makaleyi kopyalamasına, dağıtmasına ve iletmesine, yazarın atfedildiği ve makalenin ticari amaçlar için kullanılmadığı sürece makaleyi uyarlamasına olanak tanır. *UMAY A Journal of Beliefs & and Culture Studies is an open-access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, or use them for any other lawful purpose, without asking prior permission from the publisher or the author. U MAY A Journal of Beliefs & and Culture Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. U MAY A Journal of Beliefs & and Culture Studies allows users to copy, distribute, and transmit an article, and adapt the article as long as the author is attributed and the article is not used for commercial purposes.*

Yayın Tipi/Publishing Type: Süreli-Elektronik-Yılda iki defa/Periodical-Online-Semiannually

Derginin yayına hazırlanma süreçlerinde Linux tabanlı PARDUS işletim sisteminden yararlanılmıştır. Yayınlanan bütün çalışmalar, ileri seviye benzerlik tespit yazılımı olan İntihal.net ile taranmaktadır. *The Linux-based open source PARDUS operating system was used in the preparation of the journal. All published studies are scanned with Intihal.net, advanced similarity detection software.*

İndeks ve Veritabanları / Indexing & Abstracting: Index Copernicus, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory Research Journal Index (DRJI)

İnanç ve Kültür Araştırmaları Dergisi
A Journal of Beliefs & Culture Studies

İçindekiler/*Contents*

Makaleler/ *Articles*

Selamlaşmanın İletişimdeki Yeri ve Önemi

The Place and Importance of Greetings in Communication

Oğuz ÇAM 01

Sabır Taşı” Masalının Çemişgezek Varyantları Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme

A Comparative Evaluation on the Cemisgezek Variants of the Fairy Tale “The Stone of Patience”

Muhammet Faruk EKİCİ 10

Görgü ve Nezaket Kuralları ile Gastronomi

Gastronomy With Etiquette and Courtesy Rules

Oğuz ÇAM-Cengiz ÇELİK 23

Kitap Tanıtım ve Değerlendirme/*Book Introduction and Review*

Nükheth Okutan Davletov, Hakas Türklerinde Şamanizm ve Ölüm

Shamanism and Death in Khakass Turks by N. Okutan Davletov

Hasan KIZILDAĞ 37

Adem Dağ, Yaşlılık ve Yalnızlık

Old Age and Loneliness by A. Dağ

Oğuz ÇAM 40

İnanç ve Kùltür Araştırmaları Dergisi
A Journal of Beliefs & Culture Studies

Değerli araştırmacılar,

Dergimizin üçüncü sayısıyla karşınıza çıkmanın gururunu yaşıyoruz. Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır.

UMAY İnanç ve Kùltür Araştırmaları Editörler Kurulu adına
Eř-Editörler
Feride Kızıldağ-Hasan Kızıldağ

İnanç ve Kùltür Araştırmaları Dergisi
A Journal of Beliefs & Culture Studies

Dear researchers

We are proud to welcome you with the third issue of our journal. In this journey that we have set out to contribute to academic life to some extent, seeing you, esteemed people of the scientific world, with us as authors and referees; and also guiding us with your opinions and suggestions at the point of reaching the most perfect will add strength to us.

On behalf of U MAY A Journal of Beliefs & Culture Studies Editorial Board
Vice-Editors
Feride Kızıldağ-Hasan Kızıldağ

Selamlaşmanın İletişimdeki Yeri ve Önemi

Oğuz ÇAM *Bilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi* ✉ oguzcam911@gmail.com

Makale Bilgisi

*Süreç Geçmişi***Geliş:**

11.02.2024

Kabul:

21.05.2024

Anahtar Kelimeler:

*iletişim,
selamlaşma,
toplum,
insan,
hayat*

Öz

Toplumsal hayat içerisinde değer arz eden konular vardır. İletişim de bu konular arasında gelmektedir. İletişim sayesinde toplumsal anlamda ilerlemeler kaydedilmektedir. İletişim noktasında ön plana çıkan unsurlar bulunmaktadır. Selamlaşma da bu unsurlardan biri olarak göze çarpmaktadır. İnsanlar günlük yaşantılarında fazla miktarda selamlaşmaktadırlar. Bu durum da selamlaşmanın insanların hayatlarında önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktadan hareket ederek iletişim ve selamlaşma konularını içeren bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, selamlaşmanın iletişimdeki yeri ve önemini açıklamaktır. Söz konusu çalışmanın yöntemi, geleneksel derlemedir. Yapılan çalışmanın sonucunda selamlaşmanın iletişim konusunda kayda değer bir yere ve öneme sahip olduğu açığa çıkmıştır. Selamlaşma, iletişim köprüsünün oluşturulmasındaki en önemli adımlardan biridir. Bu adımın atılması insanlar arası ilişkilerin geliştirilmesinde fayda sağlayabilmektedir. İnsanlar selamlaşma sayesinde kendilerini birbirlerine daha yakın hissedebilmektedirler. Bu durum da insanlar arası birlik ve beraberlik ruhunun sağlanması noktasında çeşitli olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Bu bilgiler ışığında selamlaşmanın hem bireysel hem de toplumsal anlamda önem arz ettiğini ileri sürmek mümkündür. İlgili çalışma sosyal bilimler literatürünü zenginleştirmekte ve geliştirmektedir.

The Place and Importance of Greetings in Communication

Oğuz ÇAM MS, Kastamonu University ✉ oguzcam911@gmail.com

Article Information

Article History

Received:

11.02.2024

Accepted:

21.05.2024

Keywords:

*communication,
greetings,
society,
human,
life.*

Abstract

There are issues of value in social life. Communication is among these issues. Thanks to communication, social progress is made. There are elements that stand out at the point of communication. Greetings stand out as one of these elements. People greet a large number of greetings in their daily lives. This situation shows that greetings have an important position in people's lives. Starting from this point, a study on communication and greetings was conducted. The aim of this study is to explain the place and importance of greetings in communication. The method of this study is traditional compilation. As a result of the study, it was revealed that greetings have a significant place and importance in communication. Greeting is one of the most important steps in building a communication bridge. Taking this step can be beneficial in the development of relations between people. People can feel closer to each other through greetings. This situation can create various positive effects at the point of ensuring the spirit of unity and solidarity between people. In the light of this information, it is possible to argue that greetings are important both individually and socially. This study enriches and develops the literature of social sciences.

Giriş

Geçmişten günümüze toplumsal yaşantı içerisinde değer arz eden hususlar vardır. İletişim de bu hususlar arasındadır. Farklı millete mensup olan ve farklı kültürü veya kültürleri benimseyen çok sayıda insan vardır. Bu insanlar birbirleriyle etkileşim ve haberleşme içerisindedirler. Bu durum da hem ulusal hem de uluslararası alanlarda yoğun şekillerde iletişim kurulduğunu akıllara getirmektedir.

İletişim, sosyal odaklı canlılar olan insanlar nezdinde önem taşıyan bir konudur. Bu konuda ön plana çıkan eylemler vardır. Bu eylemlerden biri, selamlaşmadır. İnsanlar sosyal hayatlarında çok defa selam alıp, selam vermektedirler. Bu durum da selamlaşma eyleminin iletişim konusunda kayda değer bir yere ve öneme sahip olduğunu akıllara getirmektedir.

İnsanlar iletişim sayesinde hem bireysel hem de toplumsal anlamda kayda değerler kazanımlar elde etmektedirler. Bu noktada selamlaşma eyleminin önemli bir konuma sahip olduğu ve önem arz ettiği bilinmekle beraber insanların hayatlarında yoğun bir biçimde kullanımı mevcuttur.

İletişimin çeşitli şekillerde (görsel, sözsüz, sözlü, yazılı vb.) oluşturulabildiği bilinmektedir. İletişim oluşturmak ve sürdürmek, toplumsal yapının önemli bir parçası ve gerekliliği olarak görülebilmektedir. Konuyla ilgili olarak; selamlaşma eylemi de görsel, sözsüz, sözlü, yazılı vb. biçimlerde gerçekleştirilebilmekte ve bu durum, toplumsal açıdan değer verilen konular arasında yer almaktadır.

Bu bilgiler ışığında hareket ederek iletişim ve selamlaşma odaklı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışma ile ilgili bilgilere yöntem kısmında yer verilmiştir. Bu çalışmanın, sosyal bilimler alanını zenginleştireceği düşünülmüştür.

Literatür İncelemesi

İnsan, toplumsal bir varlıktır. Toplumsal hayatın en kayda değer gereği de iletişimdir (Otyzbay, 2021: 118). İletişim, kişinin toplumsal bir ihtiyacıdır. Kişiler soru yöneltmek, tarif etmek, teşekkür etmek, selamlaşmak, özür dilemek, tanışmak, izin istemek, tavsiyede bulunmak gibi bilgi, düşünce ve duygu paylaşımı gerektiren hallerde iletişim oluşturmaktadırlar (Kurt ve Göçer, 2022: 2). İletişim, karşılıklı düşünce ve hüznün, sevinç gibi duyguların paylaşımının yapıldığı bir süreç olarak görülmektedir. Bu süreçte kişiler diğer bir kişi ile düşünce ve duygularını, mutsuz ve mutlu anlarını, endişe ve kaygılarını özetle yaşam tecrübelerini paylaşım yaptıkça kendilerini daha huzurlu olarak hissetmektedirler (Dere, 2020).

Selam, iletişim kapsamında ön plana çıkan ve önem taşıyan bir konu olarak görülmektedir. Selam, *“Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba”* (Türk Dil Kurumu, 2011: 2060; Aydın, 2018: 4) manasına gelen Arapça bir kelimedir (Aydın, 2018: 4). Toplumsal olgunluk işareti olan selam, insana has, insan olmanın gereği olarak erdemli bir davranış tipi olup, nezaketin de ilk ve kayda değer bir kuralıdır (Kasapoğlu, 2010: 49). Selamı gerçekleştirme eylemine de selamlaşma denmektedir (Aydın, 2018: 4). Selamlaşma, bir milletin kültür seviyesinin göstergesi konumundadır (Otyzbay, 2021: 119). Selamlaşma hareket, söz ve çeşitleri her millette farklıdır. Ayrıca sebep olmaksızın selamlaşma olmaz (İleri, 2018: 337; Karakuş, 2019: 16-17). Selamlaşma, ikili ilişkilerde nezaket kurallarının bir gereği olarak sayılmıştır. Böyle davranmakla bazı kişilerin takdirleri kazanılırken, böyle davranmamakla da bazı kişiler küstürülebilmektedir (Temizyürek vd., 2011: 195; Marangoz, 2014: 21). Selamlaşmanın, topluluğu bir arada tutan toplumsal bir davranış olması açısından sosyal durum, yaş, mekân ve diğer birden fazla olguya göre çeşitleri gelişmiştir (Otyzbay, 2021: 122). Selam ve selamlaşma, kişi için ferdi ve toplumsal bir gereksinim ayrıca kişinin içerisinde yetişerek büyüdüğü aile ve toplumsal çevrenin önemli değerlerinden biri olarak görülmektedir (Karakuş, 2019: 16). Ön yargıya eşlik eden olumsuz bir his olan hoşlanmamanın ilk tedavisi selamlaşma yolu ile sağlanacak toplumsal temasla başlamaktadır. Karşılıklı olarak iletişim ve etkileşimi başlatan selamlaşma, his ve bilgi akışı sağlayıp sevgi bağlarının meydana gelmesine yardımcı olacaktır (Soysaldı ve Turğut, 2022).

Sosyal beceriler, insanlar arası iletişimde kayda değer rol oynamakta ve insanların kendi çevrelerine daha basit uyum göstermelerine, iletişim oluşturmalarına ve selamlaşmalarına katkı sağlamaktadır (Bilek, 2011; Yılmaz Bolat ve Kahveci, 2016). Bundan dolayı sosyal becerilerin gelişmiş veya geliştirilecek olması hem iletişim hem de selamlaşma konuları genelinde önem taşımaktadır. Konuyla ilgili olarak da insanların selamlaşma becerilerine sahip olmalarının istendiği bilinmektedir (Uçar, 2017).

Yöntem

Söz konusu çalışmada selamlaşmanın iletişimdeki yeri ve önemine değinilmiştir. Zira bu konu, sosyal açıdan büyük bir önem teşkil etmektedir. Ayrıca selamlaşma, geçmişten günümüze sıklıkla değerlendirilen gerek iletişimsel gerekse kültürel açıdan önemli bir eylemdir.

Bu çalışmada geleneksel derleme yöntemi değerlendirilmiştir. Geleneksel derlemeler, belli bir hususta yayımlanan olan iki ya da daha çok çalışmanın üzerinde değerlendirilerek bulgu, sonuç ve incelemelerini ele alan çalışmalar olarak görülmektedir. Ayrıca geleneksel derlemeler, çoğunlukla ilgili alanda uzmanlar tarafından belli bir metot izlenmeksizin, çeşitli stratejilerle ve çeşitli kaynaklardan sağlanan bilgilerin derlendiği yazılar olarak da görülebilmektedir (Burns ve Grove, 2009; Moule ve Goodman, 2009; Gerrish ve Lacey, 2010; Karaçam, 2013).

Bulgular ve Analiz

Selamlaşma, en eski ve etkili bir iletişim yolu, iletişim anahtarı ve başlangıcı, ilişkiler mimarı ve toplumların kültür aynasıdır (Demir, 2012; Öztürk Kalkan, 2012; Akşit, 2020; Kopuzlu, 2021; Otyzbay, 2021). Selamlaşma, yoga gibi kişinin ruhunun stres ve kötülükten arındırılmasına dayanan Uzak Doğu kültürlerine ait sporların da ilk adımıdır (Akşit, 2020). Günlük hayat içinde iletişimin sağlanmasını ve sürmesini sağlayan unsurlardan biri olan selamlaşma, bireyler arasındaki iletişimin başlaması, sürmesi ve sonlanması noktasında kayda değer bir rol oynayan dil ve davranış biçimleriyle gerçekleşmektedir (Derdiçok, 2015: 52; Fedakar ve Derdiçok, 2016: 100). Bireylerin toplumsal yaşamda birbirleriyle devamlı olarak etkileşimde buldukları göz önünde bulundurulduğunda selamlaşmanın kişiler için ne kadar fazla önem taşıyan bir iletişim aracı olduğu görülecektir (Öztürk Kalkan, 2012: vi). Selamlaşma insanlığın var olduğu zamandan bu yana kadar türlü evrimler geçirmiştir. Selamlaşma bu süreçte oluşan değişimler ile tahribata da uğramıştır. Selamlaşma, aile içerisinde başlayan, okul içerisinde devam eden ve sonrasında gündelik hayat içinde devam eden bir iletişim kültürüdür. Rol modellemeleri küçüklükten ergenliğe değin olan süreç içerisinde selamlaşma kültürünün gelişiminde etkili olarak görülebilmektedir (Demir, 2012: 165). Bundan dolayı insanların idol olarak seçtikleri ya da rol model olarak aldıkları kişiler selamlaşma kültürünün oluşum, gelişim ve şekillenmesinde bir etki sahibi olarak görülmektedirler.

Toplumsal bir varlık olan kişi başka kişilerle devamlı olarak iletişim içerisinde olmak durumundadır. Bireyler arası iletişimin sağlıklı oluşturulabilmesi için ilk adım olarak selamlaşma ritüeli yapılmaktadır. Selamlaşma eylemi kişiler arasında sağlıklı iletişim kurulması açısından bir temel meydana getirmektedir. Zira bireyler iletişime tam olarak başlamamış iken selamlaşma sureti ile birbirlerine temenni ve iyi dileklerini sunmaktadırlar. İnsanlar selamlaşma eylemi gerçekleştirerek birbirlerine zarar vermeyeceklerini garantilemektedirler. Bu durum da kişilerin birbirlerine yönelik dostluk ve kardeşlik hislerini pekiştirmektedir. İster ilkel ister medeni olsun bütün milletlerde çok eski tarihlerden bu yana bir selamlaşma âdeti bulunmaktadır. Halklardan halklara, kavimlerden kavimlere selamlaşmanın biçimi değişim gösterebilse de selamlaşmalardaki temel amaç aynıdır. Kişiler iletişim sırasında tanımadıkları veya tanıdıkları kişiler ile selamlaşarak onlara karşı zararsız olduklarını göstermektedirler. Bu hal de aralarında bulunan birlik ve beraberlik bağlarını kuvvetlendirmektedir (Öztürk Kalkan, 2012: 196). Ayrıca karşılaşmalar esnasında verilen selamlar kişiler arası ilişkilerin olumlu olarak gelişim göstermesini ve devamını sağlayan öğelerdendir (Yazıcı Ersoy, 2011). Her millet için çeşitli biçimlerde oluşan bir iletişim aracı olan selam (Öge ve Ersöz, 2021), önemsenme, değer görme, mutluluk duyma gibi güzel duygular oluşturduğu için güzel diyalogların oluşmasını sağlamakta, sosyal barış, huzur ve güven ortamına da destek olmaktadır (Karakuş, 2019).

Selamlaşmak, kardeşlik ve sevginin meydana gelmesinde hem ahlaki hem dini hem de insani kapsamda kişilere destek veren bir davranış olmakla beraber kişiler arasında iletişim eylemine başlamak için parola görevi üstlenmekte ve bir arada yaşam sürmenin gereklerinden biri olarak görülmektedir. İki birey arasındaki iletişimin ilk adımı, selam almak ve selam vermektir. Selamlaşmadaki niyet, iletişime başlamadan evvel kişilerin birbirleri arasında güven hissini oluşturmak, kişilerin birbirlerine yönelik ön yargılarını ortadan kaldırmak ve aralarında meydana gelecek sohbet bağına artırmaktır. Aynı sürede selamlaşma bireyler arası dayanışma, hoşgörü, saygı ve sevgiyi artırmasının yanında hangi ırk, cins ve ten renginden olursa olsun bütün insanlık adına evrensel bir özellik taşımaktadır (Karakuş, 2019: 10-16; Tuncer, 2023: 5). Kişiler arasında hoşgörü, iyi niyet ve sağlıklı iletişimin bir göstergesi olan selamlaşma, karşılıklı olarak değer verme ve önemsenme gibi güzel duygular meydana getirdiği gibi güzel diyalogların gelişim göstermesine de yardımcıdır (Tuncer, 2023). Selamlaşma, muhatapların iletişim oluşturmaları, karşılıklı anlayışın meydana gelmesi, olumlu bir psikolojik ortamın oluşması ve katılımcıların toplumsal rollerine uygun belli bir doğrultuda iletişimin devam etmesine katkı sağlamaktadır (Dorfman, 2012: 162; Otyzbay, 2021: 122). Bundan dolayı selamlaşma değerinin sonraki kuşaklara aktarılması ve yaygınlaştırılması sosyal dinamikler yönünden önem taşımaktadır (Çakır ve İpek, 2023).

Kişiler arasında ilk yaklaşma selamlaşma ile ortaya çıkmakta, ilişkiler ilk olarak bu noktada filizlenmektedir. Yeni ya da tekrardan oluşmakta olan bir toplumun nasıl bir toplum olacağı selamlaşma eylemiyle biçimlenmeye başlamaktadır. Zira karşılaşan ve birbirlerini tanımayan kişiler arasında ilk bağlar selamlaşmayla oluşmaya başlamakta, tebessümle biçimlenmektedir (Akgün, 2015).

İnsanlar birbirleri ile yakın ilişki kurmak, kurduğu ilişkiyi de devam ettirmeyi arzu etmektedirler. Bunun için her kişi kendi varlığını hissettirmek, diğerlerinin varlığını da kabul etmek mecburiyetindedir. İşte bu psikolojik ve sosyolojik gereksinimden ötürü kişi iletişim davranışlarının yanı sıra iletişim sözlerine de başvurmaktadır. Ayrıca kişileri birbirlerine yaklaştıran ilk sözlerin de selamlaşma sözleri olduğu düşünülmektedir (Tor, 2012; Aydın, 2018).

5

Kişilerin birbirine selam vermeleri, insan ilişkileri yönünden oldukça önem arz etmektedir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri, 2014: 4). Çünkü selamlaşmak insan ilişkilerini kuvvetlendirmektedir (Kasapoğlu, 2010). Birbirini tanıyan kişiler karşılaştıkları zaman birbirlerini selamlamaktadırlar. Arkadaş buluşmasına, iş yerine, okula giden kişiler kendilerinden önce giden kişilere selam vermektedirler (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri, 2014: 4).

“Bir selam bin hatır yapar” (Albayrak, 2009: 262; Dursun, 2015: 157), “Kelamdan evvel selam gerek” (Albayrak, 2009: 620; Dursun, 2015: 157) atasözleri sosyal ilişkiler kapsamında selamlamanın önemine vurgu yapmaktadır. Bilhassa Anadolu’da selam alıp ve selam vermek olabildiğince fazla önem arz etmektedir. Bir birey bir başkasının selamını almaz ise halk gelenek ve göreneklere uymayan bir bireyi selam vermeyip dolayısı ile varlığını yok sayıp topluluğun dışına itip cezalandırdığı için selam veren kişi aralarında bir problem olup olmadığını düşünmeye başlamaktadır. Bundan dolayı ilkel zamanlardan hâlihazıra selam almak ve selam vermek her şeyin yolunda olduğunun bir ifadesidir (Dursun, 2015: 157).

Kişiler arası ilişkilerin gelişim göstermesinde selamlaşmanın önemli bir yeri bulunmaktadır. İletişim çoğu defa selam ile başlamakta ve selam ile sona ermektedir. Bu sebeple selamlaşma, iletişimin ön ve son sözü olarak değerlendirilebilmektedir. Selamlaşma kültür içi iletişimde merkezi konumunu, kültürler arası iletişim içinde de geçerliliğini korumaktadır. Her kültür ve dilde o kültür ve dili şekillendiren değer yargılarının, âdetlerin belirlediği standartlaşan selamlaşma biçimleri bulunmaktadır (Selçuk, 2005). Aslına bakılırsa bu selamlaşma biçim veya alışkanlıklarının ortak amacı, insanları birbirlerine yaklaştırmadır (Öztürk Kalkan, 2012).

Selamlaşma her toplulukta bireyler arası iletişimin önemli bir parçası iken, kültürden kültüre farklı dile getirilmesiyle topluluktan topluluğa farklı biçimde algılanabilmektedir (Dereli, 2008: 25). Selamlaşma sırasında kullanılan sözlü ve fiili biçimler topluluk içindeki gruplarda bazı farklılıklar göstermektedir. Topluluksal bir davranış şekli olan selamlaşmada değerlendirilen kalıp sözler ve selamlaşmaya eşlik etmesi alışkanlık haline gelen birtakım jest,

mimik ve başka hareketler kültürler arasında hatta aynı topluluğun türlü kesimleri arasında önemli farklılıklar gösterebilmektedir (Toklu, 1995; Öztürk Kalkan, 2012). Selamlaşma gibi gündelik yaşamda iletişimin ilk adımını meydana getiren insanların belli başlı davranışları çeşitli kültürel ortamlar içerisinde çeşitli manalara gelebilmekte ayrıca bu durum da bazı zamanlarda telafisi olmayan yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir (Selçuk, 2005; Nohut, 2016). İletişime katılım gösteren kişiler karşı tarafın iletişim davranışlarını bilmediği sürece ifade edilen sözleri, gösterilen davranış ve tutumları kendi kültürel normlarına göre anlamlandırmayı yeğleyeceğinden dolayı kültürler arası karşılaşmalarda iletişim çatışmalarının her zaman için yaşanması beklenmektedir (Demir, 2012: 179). Zira kültürlerin selamlaşma anlamları ve simgeleri farklıdır (Işıkhan, 2023). Bundan dolayı insanlar tarafından bu tür durumlara azami derecede dikkat edilmesi önemlidir.

Sonuç ve Öneriler

Selamlaşmanın iletişimde kayda değer bir yeri ve önemi vardır. İletişim konusunda ön plana çıkan selam alma ve selam verme eylemleri insanlar arası ilişkilerde önemli bir konuma sahiptir. Selam alma ve selam verme insanları mutlu etmekte ve onların değerli olduğunu hissettirmektedir.

Selamlaşma toplum içi ve toplumlar arası iletişim ve etkileşim ortamının geliştirilmesi noktasında önemli bir pay sahibidir. Selamlaşma tarzları toplum içinde ve toplumlar arasında benzerlik ve farklılıklar gösterebilmektedir. Bundan dolayı selamlaşma tarzlarına ilişkin olumlu veya olumsuz görüşlerin ortaya atılmadan önce bu durumların göz önünde bulundurulmasında önemli bir fayda görülmektedir. Ayrıca selamlaşma tarzları, birey ve toplumların güç ve statülerinin bir göstergesi olabilmektedir. Yine selamlaşma tarzlarının çeşitli unsurlara (toplum ve kültür yapısı, yaş, meslek, statü, cinsiyet, medeni durum, zaman, içerisinde bulunulan ortam vb.) bağlı olmak üzere değişim gösterebileceği düşünülmektedir.

Selamlaşma yazılı, sözlü, beden dili vb. iletişim yolları değerlendirilerek yapılabilmektedir. Bu doğrultuda selamlaşmanın üslubu farklılık gösterebilmektedir. İnsanlar tarafından bu tür konulara önem gösterilmesi önemlidir. Zira bu tür konular, adabımuâşeret kuralları içerisinde önem taşımaktadır. Adabımuâşeret kuralları, insanların uymaları zorunlu olmayan ancak uymaları beklenen kurallardandır. Ayrıca insanlar, sosyal varlıklar olarak iletişim ve etkileşime yoğun derecede istek duymaktadırlar. Bu durum da selam alışverişinin günlük hayatta önemli bir işleve sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

İnsanların günlük hayattaki zamanlarının önemli bir bölümü iletişim kurarak geçmektedir. Bu çerçevede selamlaşma eyleminin de önemli bir zaman uzunluğuna karşılık geldiği düşünülmektedir. Bu bilgiye dayanarak selamlaşma eyleminin, insanların hayatlarında önemli ve geniş bir yer edindiğini öne sürmek mümkündür.

İnsanların psikolojik ve sosyolojik özellikleri selamlaşma konusunda önemli bir belirleyici ve yönlendiricidir. Konuyla ilgili olarak; insanların selamlaşma esnasında sergiledikleri davranışlar ve ruh halleri değişiklik gösterebilmektedir. Bunda ise sahip olunan sosyolojik ve psikolojik özelliklerin etkilerinin olduğunu öne sürmek mümkündür.

Selamlaşma, iletişim köprüsünün oluşturulmasındaki en önemli adımlardan biridir. Bu adımın atılması insanlar arası ilişkilerin geliştirilmesinde fayda sağlayabilmektedir. İnsanlar selamlaşma sayesinde kendilerini birbirlerine daha yakın hissedebilmektedirler. Bu durum da insanlar arası birlik ve beraberlik ruhunun sağlanması noktasında çeşitli olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Bu bilgiler ışığında selamlaşmanın hem bireysel hem de toplumsal anlamda önem arz ettiğini ileri sürmek mümkündür.

İnsanların geçimlerini sağlamaları için çalışmaları gerekmektedir. Bu noktada ön plana çıkan iş dünyasında iletişim konusunun büyük bir önem taşıdığı düşünülmektedir. Çünkü işlerin yapılabilmesi için ister istemez iletişim içerisinde olunması gerekebilmektedir. Bu noktada insanlar iletişime selamlaşarak başlayabilmektedirler.

Selamlaşmak, her şeyden önce toplumsal bir değer nişanesidir. Toplum içerisinde yaşamının gerektirdiği hallerden biri olan selamlaşmayla beraber insanların kendilerini ifade etmelerine yönelik bir zemin hazırlanmaktadır. Bu zemin olmadan etkili ve verimli bir iletişim köprüsünün oluşturulamayacağı düşünülmektedir.

Gün içerisinde pek çok tekrarlanan bir eylem olan selamlaşma, insanların hayatlarında geniş bir yer tutmakta ve iletişim konusunda küresel ölçekte önemli bir etki sağlamaktadır. İstisnai olarak; her ne kadar selamlaşmaya önem veren insanları görmek mümkün olsa da selamlaşmaya önem vermeyen insanları da görmek mümkündür. Bu durumun ise insanların karakter ve kişilikleriyle yakın bir ilişkiye sahip olup, insandan insana göre çeşitlilik gösterebileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmadan hareketle verilen öneriler şunlardır:

- Kültürler arası iletişimde toplumsal odaklı yanlış anlaşılmalara konu edinen, disiplinler arası bir bakış açısıyla değerlendirmelerde bulunan nitel bir araştırma meydana getirilebilir.
- Ortamlar (arkadaş ortamı, aile ortamı, resmi ortam, eğlence ortamı vb.) arası farklılıklarda iletişimin yerine odaklanan teorik bir çalışma ortaya konabilir.
- İnsanların hayatlarında iletişimi kolaylaştıran ve zorlaştıran durum ve olayların değerlendirilmesine yönelik bir araştırma tasarlanabilir.
- Kültürel benzerlik ve farklılıkların iletişimdeki yeri, önemi ve etkisi araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- 7 Akgün, İ. (2015, 11 Aralık). Sağlıklı Toplum İnşa Edilmesi ve Selamlaşma. *Gelişim ve İnsan*, <https://www.gelisimveinsan.com/birey/saglikli-toplum-ve-selamlaşma/> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- Akşit, Ö. (2012, 17 Temmuz). Selamlaşma Geleneğinin Toplum ve Gençliğimiz İçin Anlam ve Önemi. *Kitap Konağı*, <https://www.kitapkonagi.com/?Syf=22&Mkl=1146634&pt=%C3%09zlem%20Ak%C5%09Fit%20&Selamlaşma%C5%09Fma-Gelene%C4%09Finin-Toplum-ve-Gen%C3%A7li%C4%09Fimiz-%C4%B0%C3%A7in-Anlam-ve-%C3%09nemi> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. Kapı Yayınları.
- Anık, M. (2012). *Kimlik ve çokkültürcülük sosyolojisi*. Açılım Kitap.
- Aydın, Y. (2018). *Türkçe Sözlük'te ilişki sözleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Bilek, M.H. (2011). *Okul öncesi dönem çocuklarının ev ile okul ortamındaki sosyal becerilerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Burns, N. ve Grove, S. (2009) *The practice of nursing research: Appraisal, synthesis and generation of evidence* (6th Edition), Saunders Elsevier, St. Louis.
- Czinkota M.R., Ronkainen, I.A. ve Moffett, M.H. (1996). *International business*. The Dryden Press, Harcourt Brace Collee Publishers London.
- Çakır, R. ve İpek, Z. (2023). Âşık Veysel'in şiirlerinde geçen toplumsal ve ulusal değerlerin işlenişi. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 9(Âşık Veysel Hatırasına Gelenek ve Edebiyat Özel Sayısı), 128-145. <https://doi.org/10.28981/hikmet.1309406>.
- Demir, M. (2012). Gündelik yaşamda selamlaşma ve yemek görgü kurallarının toplumlardaki

farklılaşması. *Folklor/Edebiyat*, 18(70), 165-186.

Derdiçok, N.S. (2015). *Kadın balıkçı folkloru: İzmir ve Muğla örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Dere, M. (2020, Eylül). Selâmlaşmak esenlik ve huzur kaynağıdır. *Somuncu Baba Dergisi*, (239). <https://www.somuncubaba.net/makale/selamlasmak-esenlik-ve-huzur-kaynagidir> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).

Dereli, S. (2008). Sözlü iletişimde nezaket stratejileri. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 9(15), 24-52.

Dorfman, İ.İ. (2012). O funktsiyah rečevogo etiketa (Na materyale privetstviya / proşaniya v reči mladşih şkol'nikov (About the functions of speech etiquette (on the material of greetings/farewells in speech of junior schoolchildren)", *Yaroslavskiy Pedagogičeski Vestnik*, N3, Tom I, Gumanitarniye nauki.

Dursun, A. (2015). Türkiye Türkçesi atasözlerinde sözlü hukuk. *Journal of International Social Research*, 8(38), 151-160.

Fedakar, P. ve Derdiçok, N.S. (2016). Meslek folkloru bağlamında kıyı Ege kadın balıkçı folkloru. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 95-106.

Gerrish, K. ve Lacey, A. (2010). *The research process in nursing* (6th Edition). Wiley-Blackwell.

Işıkhan, B. (2023). Entegrasyon aşamaları ve kültürel aktarım süreci açısından avatar (2009) filminin incelenmesi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1369-1386. doi: 10.11616/asbi.1327858.

İleri, C. (2018). Hoş geldin mısır unu! E. Gürsoy Naskali (Haz.). *Selâmlaşma* içinde (335-361). Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

8

Karaçam, Z. (2013). Sistemantik derleme metodolojisi: Sistemantik derleme hazırlamak için bir rehber. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemsirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6(1), 26-33.

Karakuş, F.Z. (2019). *İletişim psikolojisi açısından selam* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kasapoğlu, A. (2010). İslâm'da selâm ve selâmlaşma olgusu. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(6), 49-87.

Kopuzlu, K. (2021). *Etkileşim ritüeli bağlamında Asghar Farhadi sineması: The salesman, about Elly ve a separation filmleri üzerine bir inceleme* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Kurt, A. ve Göçer, A. (2022). Türkçenin ikinci/yabancı dil olarak öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılması ve geliştirilmesi amacıyla vlog (video blog) kullanımı. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(1), 1-21.

Marangoz, M.M. (2014). *İlköğretim Türkçe ders kitaplarında konuşma eğitimi uygulamaları* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Moule, P. ve Goodman M. (2009). *Nursing research-an introduction*. Sage Publication Ltd.

Nohut, F. (2016). *Algılanan örgüt kültürü ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine karşılaştırmalı bir araştırma: Mısır ve Türkiye örneği* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

Otyzbay, Z. (2021). Kazak kültüründe selâmlaşma. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 51, 117-134.

Öge, A. ve Ersöz, F.B. (2021). Kur'an'daki iletişim yöntemlerinin toplumsal bütünleşmeye olan katkıları. *Journal of*

Analytic Divinity, 5(1), 177-204. <https://doi.org/10.46595/jad.869589>.

- Öztürk Kalkan, S. (2012). *Türk kültüründe selamlaşma kavramı, bu kavramın (ilköğretim ve ortaöğretim) ders kitaplarına ve ders programlarına yansıtılması* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Selçuk, A. (2005). Kültürlerarası iletişim açısından gündelik iletişim davranışları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(3), 1-17.
- Soysaldi, H.M. ve Turğut, A. (2022). Sosyal barışı bozan acelecilik, ön yargı, damgalama ve ayrımcılığın Kur'an perspektifinde sosyo-psikolojik boyutu. *İlsam Akademi Hakemli Dergisi*, 2(2), 323-368.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Halkla İlişkiler ve Organizasyon Hizmetleri. (2014). Sosyal hayatta iletişim. Ankara. https://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Sosyal%20hayatta%20ileti%C5%99Fim.pdf (Erişim Tarihi: 06.02.2024).
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temizyürek, F., Erdem, İ. ve Temizkan, M. (2011). *Konuşma eğitimi-sözlü anlatım*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Toklu M.O. (1995). Türkçe ve Almancada kalıp sözler. *Batı Dilleri ve Edebiyatı Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3, 113-140.
- Tor, G. (2012). Mersin'den birkaç kalıp söz (İlişki Sözü) Üzerine. 20-22 Ekim 2011, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (766-786), Adana.
- Tuncer, E. (2023). Saygı kavramının Gülşehri'nin Mantıku't-Tayr mesnevisindeki tezahürü. *Akademik MATBUAT*, 7(1), 1-23.
- 9 Uçar, R. (2017). İmam hatip lisesi meslek dersleri öğretmenlerinin 'imam hatipli' vizyonu. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 3(2), 83-127.
- Yazıcı Ersoy, H. (2011). Başkurt Türkçesinde kalıp sözler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 1-54.
- Yılmaz Bolat, E. ve Kahveci, D. (2016). 4-6 Yaş grubu çocukların bazı değişkenlere göre sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Turkish Journal of Primary Education*, 1(1), 14-25.

Sabır Taşı” Masalının Çemişgezek Varyantları Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme

Muhammet Faruk EKİCİ

Dr., Munzur Üniversitesi ✉ trefflay@gmail.com

Makale Bilgisi

Süreç Geçmişi

Geliş:

01.11.2023

Kabul:

21.05.2024

Öz

Masallar, hangi milletçe anlatılırsa anlatılsın asırlarla nesiller arasında bir köprü işlevi görmüştür. Bir masalın farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda anlatılması, o masalın varyantlarının oluşmasını sağlamıştır. Varyantları bulunan masallardan biri de Batı’da “Rapunzel”, Türk coğrafyasında “Sabır Taşı” olarak anlatılan masaldır. Masalın Tunceli Çemişgezek’te de varyantları bulunmaktadır. Bu çalışmada “Sabır Taşı” masalının tarafımızdan 2015 yılında Çemişgezek ilçesinde derlenen üç varyantı hem yapısal açıdan hem de motif yapısı bakımından Karşılaştırmalı Folklor Teorisi, Tarihi-Coğrafi Fin kuramı disiplinlerine göre mukayese edilmiştir. Varyantlar bölümlere ayrılıp başlıklar altında özet olarak verildikten sonra hangi bölümün hangi varyantta ne derece değiştiği veya aynı kaldığı üzerinde durulmuştur. Bu yolla orijinal metne ait iskeletin görünür bir hâle gelmesi sağlanmıştır. Varyantların motif yapısı bakımından mukayese edildiği kısımda ise metinlerin motif yapısını oluşturan motifler belirlenip tasnif edilmiştir. Söz konusu tüm motifler aynı zamanda sembolik ve mitik açılardan da değerlendirilerek varyantlardaki durumları mukayese edilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

masal,

varyant,

mukayese,

sabır taşı,

Çemişgezek

©Atıf Bilgisi:

Ekici, M. F. (2024). “Sabır taşı” masalının Çemişgezek varyantları üzerine mukayeseli bir değerlendirme. *Umay*, 2(3), 10-22.

A Comparative Evaluation on the Cemisgezek Variants of the Fairy Tale “The Stone of Patience”

Muhammet Faruk EKİCİ

Dr., Munzur University trefflay@gmail.com

Article Information

Article History

Received:

01.11.2023

Accepted:

21.05.2024

Keywords:

fairy tale,
variant,
comparison,
patience stone,
Cemisgezek

Abstract

Fairy tales, no matter which nation they are told by, have served as a bridge between centuries and generations. Telling a fairy tale in different geographies and at different times has led to the formation of variants of that fairy tale. One of the fairy tales with variants is the fairy tale told as “Rapunzel” in the West and “Patience Stone” in Turkish geography. There are also variants of the tale in Tunceli Çemişgezek. In this study, three variants of the fairy tale “Sabır Taşı” compiled by us in 2015 in Çemişgezek district were compared according to the disciplines of Comparative Folklore Theory and Historical-Geographical Finnish theory in terms of both structural and motif structure. After the variants are divided into sections and summarised under headings, it is emphasised to what extent which section has changed or remained the same in which variant. In this way, the skeleton of the original text was made visible. In the section where the variants are compared in terms of motif structure, the motifs that make up the motif structure of the texts are identified and classified. All the motifs in question were also evaluated in terms of symbolic and mythic aspects and their situations in the variants were compared.

©Cite:

Ekici, M. F. (2024). A comparative evaluation on the Cemisgezek variants of the fairy tale “the stone of patience”. *Umay*, 2(3), 10-22.

Giriş

Masallar diğer halk anlatıları gibi çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde ve çeşitli kişiler tarafından asırlarca anlatılmıştır. Bundan ötürü kolektif bilinç, kültürel kodların aktarımında masalların işlevselliğinden yararlanmışır. Hangi devirlerde oluştuğu bilinmeyen ve evrensel niteliğe sahip olan masallar, hangi milletçe anlatılırsa anlatılsın asırlarla nesiller arasında bir köprü işlevi görmüştür.

Masallar, dinleyicisinin/okuyucusunun hayal dünyasını süsleyen, onları gerçek hayattan alıp rüyalar âlemine götüren, sıkıntıları unutturan (Şimşek, 2001: 2) ve çoğunlukla nesir türünde olan, dinleyicileri anlatılanlara inandırmak gibi bir amacı bulunmayan, insanlığın ortak ürünlerinden biri olan ve içeriği gerçeklikten uzak anlatılar olarak tanımlanmıştır (Alptekin, 2002: XI). Masallar, anlatıldığı zamana ve millete ait nitelikleri/kültürel kodları farklı coğrafyalara taşımıştır. Masallara dair son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalar, masal metinlerinin kültürel kodları barındıran zengin bir alan olduğunu göstermektedir. Çünkü masallar asırlar boyunca anlatılmış ve her anlatım esnasında yeni unsurlar kazanmış veya özünde bulunan birtakım motifleri, yöresel unsurları, anlatıcıya ait karakteristik özellikleri farklı unsurlarla değiştirmiştir. Kolektif bilincin bir parçası olan masal anlatıcısı, ait olduğu toplumun kültürüne dair kodları da anlattığı metne yansımıştır. Kolektif bilinçte var olan her şey dünyanın her yerinde aynı kalmış ve masallara da aynı şekilde yansımıştır. Kültürel kodlar özellikle göçlerle birlikte ve masal anlatma geleneğiyle farklı coğrafyalara kadar taşınmıştır. Salman ve Demirel'e göre toplu hâlde gerçekleşen göçler; kültürel, sosyal vb. değişikliklere sebep olabilmektedir (2022: 478). Kültürün taşınması elbette sadece göçle gerçekleşmemiş, bunda seyahatler, iletişim kanalları, ticaret vb. etmenler de etkili olmuştur. Dolayısıyla kültürel kodları barındıran masallar, anlatıcılarının bahsedilen nedenlerle göç etmesiyle kültürün taşınmasını sağlamıştır. Bundan ötürü masallar anlatıldığı yöreye has kültürel özellikleri bünyesine davet eder. Von Sydow'a göre bitkilerin farklı bölgelerdeki farklı iklim ve toprak koşullarına uyum sağlaması gibi masallar da çeşitli coğrafyalara göç ederek yerel ve kültürel unsurlara uyum sağlar (2005: 109).

12

Bir masalın farklı coğrafyalarda ve zamanlarda anlatılması o masalın varyantlarının oluşmasını sağlamıştır. Çobanoğlu'nun tanımına göre varyant, tekrar edilen ve tekrarlanma esnasında yeni unsurlar kazanan ya da kaybeden, eski şekliyle şekil ve içerik bakımından farklılık gösteren yeni folklor ürünüdür (1999: 8). Aynı yörede birbirini yakından tanıyan iki anlatıcının dahi bir masalı farklı şekillerde anlattığı görülebilmektedir. Hatta bir anlatıcı bile aynı masalı farklı şekillerde anlatabilmektedir. "Sabır Taşı" masalı, bu masallardan biridir. "Sabır Taşı" masalı Türk coğrafyasının neredeyse her yerinde anlatılmıştır. Elbette masalın Batı'da da anlatılan varyantları bulunmaktadır. Akkaya, "Sabır Taşı" masalının Adıyaman varyantı ile ilgili çalışmasında bu masalın Batı'da en bilinen varyantının Grimm Kardeşler tarafından derlenmiş Rapunzel adlı masal olduğunu ifade etmiştir (2019: 1669-1686). Anadolu'nun hemen her yerinde çeşitli isimlerle anlatılan "Sabır Taşı" masalı, Tunceli'nin Çemişgezek ilçesinde de farklı kişiler tarafından farklı şekillerde anlatılmıştır.

Çemişgezek, kültürel anlamda zengin bir yapıya sahiptir. "Sabır Taşı" gibi bir masalın birçok varyantının bulunuyor olması, ilçede sözlü geleneğin ne derecede yaşadığını göstermektedir. Bu sözlü gelenek içerisinde farklı kişiler tarafından anlatılan "Sabır Taşı" masalı hem yapısal açıdan hem de motif yapısı bakımından farklı özellikler kazanmış olup bunlar çözümlenmeye muhtaçtır. Şimşek'e göre masalların ve diğer halk anlatılarının yapısal açıdan çözümlenmesi; metnin birbirinden ayrılan parçalarını, olay halkasını veya olay sırasını ifade eden "epizot" terimi ile ilişkilendirilmektedir (2002: 506). Motif yapısı ise metnin içeriğinde yer alan ve birçok işlevi bulunan çeşitli motiflerin oluşturduğu yapıdır. Metnin yapısı dış görünüşünü, motif yapısı içeriğini oluşturmaktadır. Varyantlardaki yapı birimlerinin ve motif yapısının tespit edilip mukayese edilmesi; bu varyantların orijinal metne bağlılığını, masalların bağlamdan ve anlatıcıdan ne derece etkilendiğini, masalın kültürel unsurları taşıyıcı ve koruyucu bir işleve sahip olduğunu vb. göstermektedir.

Bu çalışmada "Sabır Taşı" masalının 2015 yılında Tunceli Çemişgezek'te tarafımızdan derlenen varyantları hem yapısal açıdan hem de motif yapısı bakımından değerlendirilip mukayese edilecektir. Halk bilimi kuramlarından

Tarihi-Coğrafi Fin kuramının ortaya koyduğu bu uygulama şekli, özellikle masal çalışmalarında kullanılmıştır. Buradaki amaç, Karşılaştırmalı Folklor Teorisi'nin veya Tarihi-Coğrafi Fin kuramının hedeflediği gibi urforma (ilk şekil) ulaşmak değildir. Çünkü sadece üç varyantın karşılaştırılmasıyla urforma ulaşmak mümkün değildir. Fakat yöntem olarak söz konusu teorinin/kuramın veya karşılaştırmalı edebiyatın metinleri karşılaştırmadaki yaklaşımları esas alınacaktır. Söz konusu disiplinlerin çalışmamızı ilgilendiren yaklaşımları kültürel unsurların ve anlatıcı psikolojisinin karşılaştırılmasını ele alır. Karşılaştırmalı edebiyat yöntemiyle veya “*tek konudan hareketle ilk metne ulaşmayı hedefleyen metin ağırlıklı çalışmalara öncelik veren Karşılaştırmalı Folklor Teorisi*” (Öcal, 1996: 3) ile masal metinleri mukayese edilebilmektedir. Bu gibi yöntemlerle masalların hangi kültürel unsurları taşıdığı, değiştirdiği, değişikliklerin sebeplerinin neler olabileceği, orijinal metne bağlılığın derecesi vs. tespit edilebilmektedir. Propp, bu konuyla ilişkilendirilebilecek Morfologiya Skazki (Masalın Biçimbilimi) adlı eserinde (2011) masalarda sabit (şahısların ortaya koyduğu eylemler) ve değişken (masal kahramanları ve çevre) unsurların bulunduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla “Sabır Taşı” masalının sabit ve değişken unsurları da bulunmaktadır. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarını mukayese etmeye yönelik bu çalışma, masalın sabit ve değişken unsurlarını tespit ederek anlatımın gerçekleştiği bağlamın özelliklerine, anlatılan metnin yöresel özelliklerine, anlatıcı tavrına ya da psikolojisine vb. yönelik değerlendirmelerde bulunmak, bir edebî tür olarak masalın kültürel kodların aktarımındaki işlevi vurgulamak; hangi metnin ne kadar değiştiğini ne kadar aynı kaldığını ve bu yolla varyantların orijinal metne ne derecede sadık kaldığını, değişikliklerin metin içi ve metin dışı sosyokültürel işlevlerini tespit edip orijinal metne ait iskeletin nasıl olabileceğini yorumlama yetisi kazanabilmek şeklindeki amaçları gütmektedir. Bu kapsamda öncelikle “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantları V1, V2, V3 şeklinde isimlendirilmiştir. V1 ilçe merkezinde anlatılan “Yoksul Ailenin Güzel Kızı” (KK1), V2 ilçe merkezinde aynı kişi tarafından farklı zamanda ve farklı isimle anlatılan “Padişahın Kızı” (KK1), V3 Cebe (Müştak) köyünde anlatılan “Sabır Taşı” (KK2) adlı masallardır. Masal isimleriyle birlikte kaynak bilgisi verildiği için makalede sık sık kaynak dipnotu verilmeyecektir. Kaynakça bölümünde bu kaynaklar tanıtılacaktır. Metinler yapısal açıdan değerlendirilecek kısımda bölümlerine göre ayrılıp isimlendirilecektir. Bu şekilde hangi bölümün hangi metinde ne derecede değiştiği veya aynı kaldığı görülüp mukayese edilecektir. Metinlerde bulunan motifler de tespit edilip tasniflendirdikten sonra hangi motifin hangi metinde bulunduğu veya bulunmadığı tespit edilip değerlendirilecektir.

Yapısal Mukayese

Halk anlatılarından masalların yapısı, metinlerdeki olay halkasına bağlı olarak şekillenen bölümlerin belirlenmesiyle değerlendirilebilmektedir. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarındaki bölümler ise “Başlangıç” “Yola Çıkış ve Mezarın Bulunması”, “Mezarı Bekleme”, “Ölünün Dirilmesi”, “İhtiyaçların Alınması”, “Sabır Taşı ile Konuşma”, “Gerçeğin Anlaşılması ve Bitiş” şeklindedir. Bu bölümler özet olarak verildikten sonra mukayese edilecektir.

Başlangıç

Masalların başlangıcını tekerleme gibi görünen formel kalıplar oluşturmaktadır. Bu kısmın dışında her masal metninin başlangıcında nerede olduğu bilinmeyen bir köyden, şehirden, ülkeden vb. bahsedilir. Devamında ise söz konusu mekânlarda yaşayan karakterlerden, ailelerden, yöneticilerden vb. bahsedilir. “Sabır Taşı” masalına ait Çemişgezek varyantlarının başlangıç kısımları da aynı şekilde olup özetleri aşağıdaki gibidir:

V1’de yoksul bir ailenin kızı çeşmeye su almaya gider. Kurbağalar “Ak kız, vak kız sen kırk gün ölü bekleyeceksin, hayrını görmeyeceksin” der. V2’de bir Padişahın kızı, aynı durumu yaşar. V3’te iki çocuklu bir ailenin kızı, bir gün su almak için çeşmeye gider. Çeşmeden bir ses gelir. “Sen bir mezarı yedi sene bekleyeceksin.” denilir. Kız korkup eve gider ve olanları annesine anlatır. Aile korkup memleketi terk etmeye karar verir.

Tüm varyantlarda kahramanının bir çeşmeye su almaya gitmesi ortak noktadır. Yani masalın bu birimi sabit unsurlardandır. V1’de kahraman yoksul bir ailenin, V2’de padişahın, V3’te iki çocuklu ailenin kızıdır. Aynı kişinin anlatılmasına rağmen V1 ve V2 bu noktada farklıdır. Kahramanın temsil ettiği zümre V1’de taban, V2’de tabandır. Bu

zıtlık, anlatıcının farklı zamanlarda düşünce dünyasının değişebildiğini göstermektedir. Devam eden kısımda kahraman V1'de ve V2'de kurbağalarla karşılaşmıştır. Burası da sabit unsurlardandır. V3'te ise çeşmeden gelen sesi duymuştur. Bu kısım V1'de ve V2'de aynı, V4'te farklıdır. Değişiklik, suyun mitik değerlere sahip olduğunu ve anlatıcının bunun bilincinde olduğunu göstermektedir. V1'de ve V2'de kahraman, kurbağaların konuşabilmesini ve kendisine söylenileni normal karşılamış; V3'te ise çeşmenin konuşmasından korkup ailesinin yanına gitmiştir. Kurbağaların konuşabilmesinin ve kırk gün boyunca bir ölüyü bekleyecek olmanın normal karşılanması, masalların doğasını yansıtmaktadır. Fantastik anlatımı benimseyen masallar için bunu kabul edebilmek masallara olan hakimiyeti göstermektedir. Masal kahramanının çeşmenin konuşmasından korkup ailesinin yanına gelmesi ve olanları onlara anlatması da masalı zenginleştirmiştir. Hatta karşılaşılan olağanüstü durumlarda aileye danışmanın, onların yol göstericiliğine güvenmek gerektiğinin mesajı verilmiştir. Dolayısıyla aynı kişi anlattığı için V1 ve V2 bu bölümde genellikle aynı kalmış, V3 birtakım değişiklikler göstermiştir. Ayrıca burada kızın serüvene ailesiyle başlayacağı haberi verilmiştir.

Yola Çıkış ve Mezarın Bulunması

Çeşmeye su almaya giden kahraman, çeşmenin veya kurbağanın söyledikleriyle serüvene çıkacağı haberini almış ve ailesiyle yola koyulmuştur. Varyantların bu kısım ile ilgili özetleri şu şekildedir:

V1'de kız, ailesiyle gezmeye gider. Yol üstünde çok güzel bir ev görürler. Aile evin kapısını açmayı dener ancak açamaz. Kız deneyince kapı açılır ve içeri düşer. Babası kızı içeriye öğrenmesini söyler. Kız içeride bir adamın uyduğunu babasına söylediğinde babası; adamın uyanmasını beklemesini, kaderinin böyle olduğunu söyler. V2'de kız, ailesiyle gezmeye gider. Dağın başında büyük bir bina görüp oraya giderler. Aile, binanın kapısını açmayı deneyip başaramaz. Kız denediğinde başarır ve içeri düşer. Aile ona, içeriye öğrenmesini söyler. Kız içeriye gezdiğinde bir yiğidin yattığını görür. Aile: "Git başını onun dizine koy. Senin kısmetin oymuş, onu bekle." der. V3'te memleketi terk eden aile, tepedeki bir kulübeyi görür. Aile kulübenin kapısını açamaz. Kızın ağabeyi de kapıyı açamaz. Kız deneyince kapı açılır ve içeri girer. Sonra kapı kendiliğinden kapanır. Baba, kızına içeriye öğrenmesini söyler. Kız gezince içeride sadece bir mezar gördüğünü söyler. Baba: "Kızım, bu senin alnına yazılmış yazındır." der.

V1'de ve V2'de iki aile de kızıyla gezmeye gitmiştir. V3'te çeşmeden gelen sestten sonra aile memleketi terk etmek için yola çıkmıştır. V1 ve V2'nin bu noktası sabit unsurdur. V3'te ise korkudan memleketi terk etmek için yola çıkılmıştır. Dolayısıyla V3'te yola çıkış sebebi V1'den ve V2'den farklıdır. Ancak farklılık, kahramanın erginleşme serüvenine çıktığını yansıtmaktan uzak değildir. Tüm varyantlarda kurbağaların/çeşmenin bahsettiği gizemli bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân V1'de yol üstündeki güzel bir ev, V2'de dağ başındaki büyük bir bina, V3'te ise tepedeki bir kulübedir. Burası konumu ve niteliği açısından tüm varyantlarda farklıdır. Farklılık anlatıcının anlatma esnasındaki tercihten kaynaklanmıştır. Sonuç olarak mekânın metin içindeki işlevi (balinanın karnı) tüm varyantlarda aynıdır.

Varyantlarda gizemli mekânın kapısını önce aile açmak ister. Aileler başaramayınca kapı kız tarafından açılır. Bu noktada varyantlar aynı kalmıştır. Sadece V3'te ağabeyden bahsedilmesi bu varyantın V1'den ve V2'den farkını teşkil etmiştir. V1'de ve V3'te sadece baba, V2'de anne ile baba kızın içeriye öğrenmesini söyler. V1 ve V2'de babayı ön plana çıkarmak, ataerkil bir yaşamın belirtisidir. Masalın bu kısmı varyantlarda değişiklik göstermemiştir. Devam eden kısım da tüm varyantlarda aynıdır. Masalın devam eden kısmında bir ölünün bekleneceği ifade edilmiştir.

Mezarı/Ölüyü Bekleme

"Sabır Taşı" masalının Çemişgezek varyantlarında kahramanın gizemli bir mekânın içindeki ölüyü beklemesi gerekmektedir. Bu mekândaki bekleyiş, kahramanın erginleşme serüvenindeki sınavlardan biridir. Metinlerde bu kısım ifade eden özet bölümler aşağıdaki gibidir:

V1'de kız, başını ölünün başının yanına koyup beklemeye başlar. Otuz dokuz gün bekleyip kırkıncı gün dışarıdan göçebelerin geçtiğini görür. Onlara parasıyla bir kız alacağını söyler. Göçebeler kabul edip bir kızı iple

yukarı gönderir. Kahraman, gelen yardımcıya adamı beklemesini ve kendisinin uyuyacağını söyler. V2'de de geçen çingenerden parasıyla bir kız alır. Kahraman ona yiğidi beklemesini ve uyuyacağını söyler. V3'te kız yedi sene kulübede mezarı bekler ve yedi sene dolunca içeriye dilenci bir kadın girer. Sonra mezar yarılr.

Bekleyiş, V1'de ve V2'de kırk gün, V3'te yedi yıldır. Kırk ve yedi sayılarının mitik ve sembolik rolleriyle sabır isteyen bir sürecin vurgusu yapılmıştır. Kahraman, süreci tamamladığında erginleşecektir. Ancak sürecin sonunda uyumak veya ekmek almak sebebiyle sonu selamet olan sabır tükenmiştir. Tam bu anda olumsuz bir tipin sahneye girdiği görülmektedir. Bu tip V1'de göçebe bir kız, V2'de çingene bir kız, V3'te ise dilenci bir kadındır. Olumsuz tipin göçebe, çingene ve dilenci şeklindeki görünüşleri, anlatıcının olumsuz anlamları yükleyebildiği tiplerin niteliklerini göstermektedir.

V1'de ve V2'de kahraman, sahneye aniden giren olumsuz tipe kendisinin uyuyacağını ve ölüyü beklemesini söyler. Kahraman, V3'te bir yere ayrılmamıştır. Dolayısıyla V3 bu yönüyle farklıdır. Sebebi, masalın eksik bilinmesidir. Çünkü diğer metinlerde kız, ölünün yanından ayrılmıştır. Masalın devamında ise ölü dirilecektir.

Ölünün Dirilmesi

Uzun bekleyişin sonunda kahramanın erginleşme serüvenindeki önemli bir yol ayrımı olan diriliş gerçekleşmiştir. Ölünün dirildiği an, uzun süren bekleyişin kahramanın erginleşmesinde ne derece etkili olduğunu/olmadığını gösterecektir. Varyantların bu bölümleri özetle aşağıdaki gibidir:

V1'de kahraman, ölüyü göçebe kıza emanet edip uyur. Uyandığında ölünün dirildiğini görür. Adam yanında bekleyen göçebeye "Sen mi beni bekledin?" diye sorduğunda göçebe kız onaylayıp onunla evleneceğini söyler. Adam kabul edip evde başkasının olup olmadığını sorar. Kahraman için evde bir hizmetçinin bulunduğunu söyler. V2'de kahraman uyandığında, yiğidin çingeneyle konuştuğunu görür. Yiğit, yardımcı kıza kendisini kırk gün bekleyen kim olduğunu sorar. Çingene, onu kendisinin beklediğini söyler. Yiğit, onunla evleneceğini söyler ve evde başkasının bulunup bulunmadığını sorar. Çingene, bir tane hizmetçinin bulunduğunu söyler. V3'te mezardan genç biri çıkar. Genç, kendisini yedi sene kimin beklediğini sorar. Dilenci de kahraman da kendisinin beklediğini söyler. Genç, dilenci kadına inanır.

Üç varyant, bu bölüm açısından ortaktır. V1 ve V2'de çingene, kahramanı hizmetçi olarak tanımlamış ve dirilen ölüyü yanıltmıştır. V1 ve V2'de ayrıca evlilikten bahsedilmiştir. V1'de dirilen ölünün başında bekleyen kız onunla evlenmek istediğini; V2'de ise dirilen ölü, başında bekleyene evlenmek istediğini söylemiştir. Bu kısmın değişkenliği, anlatıcının aynı masala farklı zamanlardaki yaklaşımını göstermektedir. Söz konusu kısım, V3'te yoktur. Masalın bu noktada eksik kalmış olması, anlatıcının metne tam olarak hakim olmadığını yansıtmaktadır. Masalın devamında ise dirilen kişi, ihtiyaçları gidermek için dışarı çıkacaktır.

İhtiyaçların Alınması

Ölü dirilince kendisini kimin beklediğini öğrenmek istemiş; merakını giderdikten sonra ise hiç ölmemiş gibi evin ve kendisini bekleyenlerin ihtiyaçlarını gidermek için çarşıya/dışarıya çıkacağını belirtmiştir. O, olumsuz tipe ve asıl kahramana ihtiyaçların neler olduğunu sormuştur. Varyantların bu bölümle ilgili özetleri şu şekildedir:

V1'de adam, çarşıya gideceğini söyledikten sonra ihtiyaçların neler olduğunu sorduğunda kendisinden güzel elbiseler istenir. Kahramana sorduğunda o da bıçak ve sabır taşı ister. Adam istenenleri getirir. V2'de yiğit, çingeneye ihtiyaçlarını sorduğunda çingene, çeşitli elbiseler ister. Kahramana sorduğunda o da bıçak, sabır taşı ve kılıç ister. Yiğit, istenenleri getirir. V3'te genç, dilenci kadınla kıza ihtiyaçlarını sorduğunda dilenci kadın elbise ister. Kahramansa bir sabır taşıyla kadına getirilen elbiselerden artan çaputları ister. Genç adam, istenenleri getirir.

Üç varyantta bu bölümün benzerlik oranı diğer bölümlere göre daha yüksektir. Dirilen kişi olumsuz tipe ve kahramana ihtiyaçları sorup çarşıya/pazara gitmiştir. Olumsuz tip elbise; kahraman da bıçak/kılıç, çaput ve sabır taşı istemiştir. V3'teki kahramanın istediği çaputlar, bu varyantı farklı kılmıştır. Farklılık, anlatıcının yaşadığı yörenin

kültüründen kaynaklanmıştır. V₃, konar-göçer yaşayan Şavak aşiretinin bir kısmının yaşadığı Cebe (Müştak) köyünde anlatılmıştır. Şavak kültüründe çaput, gündelik yaşamın birçok noktasında kullanılmaktadır. Kadınlar çaputla el işi olarak oyuncak bebek bile yapmaktadır. Masalda çaputun istenme sebebi de buna benzerdir. Sonuç olarak tüm varyantlarda dirilen adam istenilenleri getirmiştir. Adam, devam eden kısımda kahramana getirdiklerinin ne işe yarayacağını görmek istemiştir.

Sabır Taşı ile Konuşma

Kahramanın dirilen kişiden istedikleri ilginç eşyalardır. Dolayısıyla dirilen kişi, bu eşyaların ne amaçla kullanılacağını merak etmiştir. Bundan ötürü kızın takipçisi olmuştur. Varyantlardaki bu bölümün özetleri aşağıdaki gibidir:

V₁'de adam, kızı takip ettiğinde onun sabır taşıyla konuştuğunu görür. Kız, sabır taşına hikâyesini anlatır ve ona: "Sabır taşı, sen mi sabır ben mi sabır?" diye sorar. Sabır taşı: "Sen sabır." der. V₂'de yiğit, kızı takip ettiğinde onun sabır taşıyla konuştuğunu görür. Kız, sabır taşına hikâyesini anlatır ve ona: "Sabır taşı, sen mi sabır ben mi sabır?" diye sorar. Sabır taşı: "Sen sabır." der. V₃'te ise kahraman, çaputlardan ve ağaç dallarından yaptığı geline yaşadıklarını anlatırken genç, onu dinler. Kahraman, geline: "Seni mi öldüreyim kendimi mi?" dediğinde taş, kıza sabretmesi gerektiğini söyler.

V₁'de ve V₂'de kahraman, sabır taşına yaşadıklarını anlatmıştır. Sabır taşı, onu anladığını belirtmiştir. Bu da anlatıcının ilk anlatımla ikinci anlatım arasındaki zaman diliminde masalın bu kısmını unutmadığını, ikinci anlatımda değiştirmediklerini göstermektedir. V₃'ün söz konusu noktası farklılık arz etmektedir. Konuşulan varlık, çaputlarla yapılan gelindir. Konuşma, sabır taşının şahitliğinde gerçekleşmiş ve sabır taşı konuşmaya dahil olup kıza sabretmesi gerektiğini söylemiştir. Dolayısıyla tüm varyantlardaki bu bölümde konuşulanlar, dirilen kişi tarafından dinlenmiş ve gerçek ortaya çıkmıştır.

Gerçeğin Anlaşılması ve Bitiş

Kahraman, serüvenini sabır taşına özetlemiştir. Dirilen kişiden istenilen eşyaların dikkat çekici yönü, dirilenin kendisini takip etmesine sebep olmuş ve bu yolla gerçeğin ortaya çıkışı sağlanmıştır. Varyantların bu bölümü aşağıdaki gibidir:

V₁'de konuşulanları duyan adam, kız tam da bıçağı kendisine saplayacağı sırada yetişip izin vermez. Kıza: "Demek beni bekleyen sendin." der. Sonra bunlar evlenirler. V₂'de konuşulanları duyan yiğit içeri girer. Kız bıçakla tam kendine vuracakken yiğit onu yakalar. Adam çingeneye sorar: "Sen babanın evine yağlı kılıçla mı gidersin, at ile mi gidersin?" Çingene: "Atla giderim yaylaya yaylaya." der. At, çingeneyi götürürken onu parçalar. Sonra yiğit düğün yapar. V₃'te konuşulanları duyan genç, onu alır ve birlikte ata binerler. Adam kızdan özür diler ve evlenirler. Kadını bindikleri atın ayağına bağlayıp sürüklerler.

Varyantlardaki sabır taşıyla/çaput gelinle konuşmanın gerçeğin fark edilmesini sağlaması ortak noktadır. Ayrıca olumsuz tipin cezalandırılması V₂'de ve V₃'te ortak noktadır. Finalde olumsuz tiplerin cezalandırılması, V₁'in eksik yönüdür. Anlatıcı, bu kısmı ikinci anlatımda hatırlamış hatta bu yolla metne zenginlik katmıştır. V₂'de ve V₃'te cezalandırma şekli benzerdir. Ceza unsuru olarak at kullanılmıştır. Bitişteki dilekler, temenniler de tüm varyantlarda ortak noktadır. Varyantlardaki ortak noktalardan biri de evliliğin gerçekleşmiş olmasıdır.

"Sabır Taşı" masalının Çemişgezek'teki varyantlarının yapısal açıdaki benzerlikleri ve farklılıkları veya sabit/değişken unsurları yukarıdaki gibidir. Farklılıklar anlatıcının karakteristik özelliklerinden, anlatım esnasındaki psikolojisinden, yaşadığı yörenin kültürel yapısından ve anlatımın farklı zaman dilimlerinde gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmıştır. Bazı farklılıklar metne zenginlik katmakla beraber bazıları masalın orijinalden eksik kalan yanı olmuştur. Aynı kalan noktalar referans alınarak orijinal metnin iskeletinin nasıl olabileceğine dair yorumlar yapılabilir. Elbette bu, varyant sayısı arttıkça daha da mümkün kılınabilir. Varyantların benzerlikleri ile farklılıklarını oluşturan ve mukayese edilmeyi gerektiren ikinci bir alan motif yapısıdır.

Motif Yapısı Üzerine Mukayese

Masalların yapısı çeşitli motiflerle zengin hâle gelmiştir. Motifler, metinlerde sembolik bir değer ifade etmektedir. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında da birçok motif bulunmaktadır. Bunların sembolik değerleri ve mitik kökenleri bulunmaktadır. Söz konusu motifler sayılardan üç, yedi ve kırk; tabiat unsurlarından su, kurbağa, dağ/tepe, at, kurbağa ve taş; diğer motiflerden ise gizemli ev, ölünün dirilmesi, mezar ve olumsuz tiptir.

Sayılar

Fen bilimlerinin temel yapı taşı olan sayılar, sosyal bilimler için de büyük öneme sahiptir. Sayılar, özellikle folklor ürünlerinde birtakım anlamların sembolik değerleri olarak yer almıştır. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında üç, yedi ve kırk sayıları bu işlevlerle yer almıştır.

Üç

Matematikte doğal bir sayı olarak ifade edilen üç, günlük yaşamın hemen her noktasında bulunan bir sayıdır. Bu sayı maddi ve manevi değerleri ifade etmede birçok işleve sahip olmuştur.

Üç, günlük yaşantımızda bir şans ve deneme sayısı olarak bilinir. Tanrı'nın hakkı üçtür denir. Şansını üç defa denemek önerilir (Ersoy, 2000: 23). Üç, bu işlevleriyle “Sabır Taşı” masalında da yer almıştır. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında ölünün/mezarın/yatan adamın bulunduğu evin kapısının açılması üç defa denenir ve üçüncü denemede başarılı olunur. Burada “Allah'ın hakkı üçtür.” anlayışı vurgulanmıştır. Üç sayısı ayrıca “tamamlanma” sayısı olup varyantlarda bir olayın gerçekleşmesini ifade etmiştir.

Yedi

Doğal sayılardan bir diğeri olan yedi, folklorik metinlerde birçok anlamı sembolize etmiştir. Bir sembol olarak yedi, mitolojide de önemli bir yere sahiptir.

Mitolojide, yerin altının ve üstünün katlarını ifade eden yedi sayısı bütünlüğün ve sınırsızlığın da sembolüdür (Çetindağ Süme, 2011: 283). Yedi sayısı ayrıca mükemmelliğin, bilgeliğin, bolluğun ve bereketin sembolüdür (Schimmel, 1998: 140-145). Yedi; sağlığın, aklın, ışığın ve kuvvetin de sembolüdür (Işık, 2009: 453). Yedinin tüm bu sembolik anlamları “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında da bulunmaktadır.

V₃'te çeşmeden gelen ses, kahramana bir mezarı yedi sene bekleyeceğini söyler. Metinde yedi sayısı, bireyleşim serüvenindeki bir kahraman için balinanın karnındaki erginleşme süresini ifade etmiştir. Masalın kahramanı, yedi yıl doluncaya kadar mezarı bekleyebilirse erginleşecektir. Bu, yedinin mükemmelliği, bilgeliği ve gücü sembolize eden işleviyle bağlantılıdır. Yedi, V₃'te ayrıca sabrı sembolize eden yeni bir işlev kazanmıştır. Sayının V₁'deki ve V₂'deki karşılığı ise aynı işlevlere sahip kırk sayısıdır.

Kırk

Kırkın sembolik anlamları yedininkilerle benzerlik göstermektedir. Genellikle olgunluğu sembolize eden bu sayı özellikle Türk anlatılarında farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Birçok anlamda kullanılan kırk sayısı, taşıdığı değerleri dinlerden ve mitolojik dönemlerden almıştır. Çokluk bildirme ifadesi olarak da kullanılan bu sayı, aynı zamanda hazırlama ve tamamlama sayısıdır (Güvenç, 2009: 95). Kırkın bu işlevleri “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında da kullanılmıştır.

V₁'de ve V₂'de kahraman, çeşmeye su almaya gittiğinde kurbağalar onun bir ölüyü kırk gün bekleyeceğini söylemiştir. İki varyanttaki bu benzerlik, varyantların aynı anlatıcı tarafından anlatılmasından kaynaklanmaktadır. Bu varyantlardaki kırk gün, erginleşme süresini yansıtmıştır. Bir genç kız için zor olan ölüyü bekleme görevi, kızın kırkıncı gün erginleşeceği mesajını vermektedir. Dolayısıyla kırk sayısı da “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında sabrı sembolize eden bir işlev kazanmıştır.

“Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında üç, yedi ve kırk sayıları, birtakım anlamları sembolize etmiştir. Üç, anlatıcının üçleme kuralını bildiğini ve “Allah’ın hakkı üçtür.” anlayışına sahip olduğunu göstermiştir. Yedi ve kırk sayıları da tamamlanma, olgunlaşma ve sabır anlamlarını sembolize ederek aynı işlevleri görmüştür.

Tabiat Unsurları

Kâinatı oluşturan ve yaratılışı mitik devirlerde merak edilen tabiat unsurları, masalların motif yapısında sıkça kullanılmıştır. Bunlar masalarda genellikle mitik kökenlere sahip anlamların sembolleri olarak kullanılmıştır. Tabiat unsurları, aynı işlevlerle “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında da yer almıştır. Dağ/tepe, taş, at ve kurbağa bu unsurlardandır.

Dağ / Tepe

Tabiatın büyük bir bölümünü oluşturan ve gizemli bir yapı teşkil eden dağ, mitik tasavvura/kolektif bilince göre kâinatın yaratılışındaki ilk unsurlardandır. Bunu yansıtan Türk mitik sistemi, dağa büyük önem verildiğini göstermektedir.

Türklerin dinî inanışlarında yer verdiği dağların Tanrı’yla yakın ilgi kurduğu sanılmıştır. Dağlar Türkler tarafından “göğün direği”, “yeri bastıran dağlar” ve “Tanrı’ya giden yol” olarak anılmıştır (Ögel, 1995: 459). Bu durum, dağlara kutsallık atfedildiğinin bir göstergesidir. Dağa atfedilen kutsallığı, ona kazandırılan kişiliği ve dağların ruhlara sahip olduğu anlayışını “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında da görmek mümkündür. V2’de kahramanla ailesi gezmeye gittiğinde dağın başındaki bir binayı görür. Kız buraya girip ölünün dirilmesini beklemiştir. V3’te memleketi terk eden aile ve kızları, tepedeki bir kulübeyi görmüştür. Kız, buradaki mezarı beklemiştir.

Kahramanın bireyleşip erginleşeceği gizemli bina/kulübe bir dağda/tepede bulunmaktadır. Dağda/tepede bulunan mezar, mitik tasavvurun izlerini yansıtmaktadır. Çünkü mitolojiye göre dağlar/tepeler Tanrı’ya yakın mekânlardır. Bir ölüyü böylesi bir mekâna defnetmenin temelinde dağlara atfedilen kutsallık yatmaktadır. Ayrıca kahramanın erginleşeceği binanın/kulübenin dağa/tepeye konumlandırılması, bu kutsallıktan kaynaklanmaktadır. Dağın/tepenin metin içi işlevi, kahramanın erginleşeceği mekânı gizemli kılmaktır. Ancak bu durum V1’e yansımamıştır. Bu mekân V1’de yol üstündeki bir evdir.

Taş

Taş, yapısıyla ve görünüşüyle mitik devirlerde gizemli bir varlık olarak algılanmıştır. Kâinatı anlamlandırma çabalarına zemin hazırlayan ve tabiatın temel unsurlarından biri olan taş, sosyal yaşamın da önemli bir parçası olmuştur.

Dilek taşı, fırın taşı, musalla taşı, çakmak taşı, siğil taşı; taşın sosyal yaşamdaki yerini gösteren örneklerdendir. Hayatın her noktasında bulunabilen taş, kültürün de önemli unsurlarından biri olmuştur (Yardımcı, 2008: 4). Taş, kültürün taşınıp korunmasını sağlayan masalarda da yer almıştır. Bunun en mutlak örneği, taşı isminde ve içeriğinde bulunduran “Sabır Taşı” masalıdır. Taş, masalın Çemişgezek varyantlarında çeşitli işlevlere sahip olmuştur.

“Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında, dirilen ölü kendisini bekleyen kişiye, kahramana ihtiyaçlarını sorar. Her varyantta istenilenlerden biri muhakkak sabır taşıdır. İstek yerine geldiğinde kahraman, dertlerini sabır taşıyla paylaşır. Taşın sabırla ifade edilmesi, onun sabrı sembolize ettiğini göstermektedir. Masalın tüm varyantlarındaki asıl işlevi de budur. Taşa yüklenen bu işlev onun dayanıklılığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca taşın konuşabilmesi, metinde onun olağanüstü bir varlık olarak yer aldığını göstermektedir. Taşın sembol ve olağanüstü bir varlık olması; ona mitik devirlerde yüklenen anlamların, verilen değerlerin yansımasıdır.

Kurbağa

Tabiatı oluşturan canlılardan biri olan kurbağalar, çeşitli milletlerin mitolojilerinde olumlu veya olumsuz anlamların sembolü olarak yer almıştır. Kurbağa, Türk mitolojisinde ise olumsuz anlamları ifade etmiştir.

Kurbağalar, Erlik'in dünyasındaki varlıklardan biridir (İnan, 1986: 92). Türk mitolojisinde Erlik, yer altı dünyasının hakimi olarak rol oynamıştır. Olumsuz özelliklere sahip Erlik'le ilişkilendirilmesi, kurbağanın Türk mitolojisinde olumsuz anlamları sembolize ettiğini göstermektedir. Kurbağa, bu mitik özellikleriyle masalarda da rol almıştır. "Sabır Taşı" masalının Çemişgezek varyantlarında, kahramanı serüvene iten "çağrı"yı sembolize etmiştir.

Çağrı, kahramanı serüvene çağırıp yönelten, ona kendi ortamından çıkararak yeni deneyimlerden geçip erginleşmesi gerektiği haberini veren, kahramanın bilincinin bilinçdışı unsurlarının farkına varmasını sağlayan arketiplerin sesidir (Gökeri, 1979: 66). "Sabır Taşı" masalının Çemişgezek varyantlarından V1'de ve V2'de kahramanı serüvene iten bir kurbağadan bahsedilmektedir. Bu varyantlarda çeşmeye su almaya giden kahraman, kurbağalarla karşılaşır. Kurbağaların onun kırk gün boyunca bir ölüyü bekleyeceğini söylemesi üzerine kahraman serüvene çıkar. Dolayısıyla bu metinlerdeki kurbağa, kahramanı serüvene iten "çağrı"yı, kahramanın bilinçdışı öğelerinin sesini sembolize etmiştir. V1 ve V2 bu yönüyle tamamen aynıdır. "Çağrı"yı V3'te ise çeşme sembolize etmiştir.

At

At, Türk milletinin millet olmasında önemli bir rol almıştır. Türklerin göçebe yaşam tarzını oluşturan unsurlardan biri olan atın özellikle savaşlardaki rolü, ona değer verilmesini sağlamıştır. Bu değer kültüre kaynaklık eden mitolojiye de yansımıştır. Türk mitolojisinde ata gündelik hayattaki işlevlerinin dışında birçok anlam yüklenmiştir.

Türk mitolojisine göre Tanrıları gördüğü ifade edilen at, kâinatın sınırlarına vakıf olan bir hayvandır. İnsanlara yardımcı olmasından ve mitolojide ona yüklenen anlamlardan ötürü at, Türk milleti için daima dost, arkadaş, sırdaş olmuştur (Seyidoğlu, 1994: 94). Mitolojide, kolektif bilinçte bu denli önem arz eden at, halk anlatılarına önemli derecede yansıtılmıştır. Millî bilincin göstergesi olan destanlar ata verilen değeri gösteren anlatılardandır. Türk dünyasında anlatılan masalarda da atlar aynı işlevlere sahip olmuştur. At, "Sabır Taşı" masalının Çemişgezek varyantlarında ise bir ceza unsuru olarak yer almıştır. V2'de hilesi fark edilen çingene, evine atla gönderilir. At onu parçalar. V3'te hilekâr kadın atın ayaklarına bağlanıp sürüklenir. V1'de böyle bir cezalandırma yöntemi yoktur. İki metinde olup bir metinde olmaması o metnin bu motif açısından orijinal metinden kopuk olduğunu gösterir. Kopukluğun sebebi, anlatıcının ilk anlatımda olumsuz tipi cezalandırmayı unutmış olmasıdır.

Varyantlarda görüldüğü üzere tabiat unsurlarından dağ/tepe, taş, at, kurbağa sembolik ve mitik değerlere sahip motifler olarak metinlerde yer almıştır. Bu motiflerin işlevleri bazı metinlerde aynı kalmış bazı metinlerde çeşitli sebeplerden ötürü değişiklik göstermiştir. Bazı motifler de her metinde yer almamıştır. Varyantlardaki motifler elbette bunlarla sınırlı değildir.

Diğerleri

"Sabır Taşı" masalının Çemişgezek varyantlarında sayılar ve tabiat unsurlarının dışındaki motiflere de yer verilmiştir. Sayılarla ve tabiat unsurlarıyla ilgili tasnife tabi tutulamayan bu motifler gizemli ev, ölünün dirilmesi, mezar ve olumsuz tiptir.

Gizemli Ev

Masallardaki mekânlar, gündelik hayatta karşılaşılması güç mekânlardır. Bunlar kahramanın başından geçen olayların yaşandığı gizemli mekânlardır. Masallardaki asıl olaylar, bu mekânlarda yaşanır. Kahraman, düşmanlarıyla burada mücadele verir. Sınamalara burada tabi tutulur. Dolayısıyla bu gizemli mekânlar, kahramanların bireyleşme serüvenindeki balinanın karnını sembolize eder.

Balinanın karnı; ruhsal doğuşun ve aşamanın yeri olarak düşlenen tapınak içi, sihirli belde, orman, mağara gibi yerlerle eş anlamdadır. Kahramanın buralara girmesi yaşamın kaynağına, başlangıcına (ana rahmine) dönüşünü simgeler ki bu da yeniden doğmak için ölmek anlamına gelir (Gökeri, 1979: 105). "Sabır Taşı" masalının Çemişgezek varyantlarında da balinanın karnını sembolize eden gizemli bir mekân bulunmaktadır. Burayı gizemli kılan bir dağın,

tepenin zirvesinde olmasıdır. Ya da nereye gittiği bilinmeyen bir yolun üstünde... Ayrıca kapısının kendiliğinden açılıp kapanması burayı olağanüstü ve gizemli kılmaktadır. Daha önce çeşmedeki çağrı vasıtasıyla bu mekâna sürülen kahraman, burada bir ölünün dirileceği günü beklemiştir. Her şeyden öte bir ölünün başında beklemek dahi başlı başına bir sınavdır. Sabrın önemini ve gerekliliğinin vurgulandığı masalda kahraman, burada kendi nefsiyle/bilinçaltının olumsuzluklarıyla mücadele edip erginleşecektir.

V1'de burası yol üstündeki çok güzel bir evdir. V2'de dağın başındaki büyük bir binadır. V3'te balinanın karnını sembolize eden mekân tepedeki bir kulübedir. Buranın kapısı da kendiliğinden açılıp kapanmaktadır. Bu mekânlar varyantlarda balinanın karnını simgelediği için aynı işleve sahiptir. Dolayısıyla bu motif bakımından üç varyant ortaktır.

Mezar

Her insanın hayatı bir gün son bulacak ve yıllarca yaşamış olan beden toprakla buluşacaktır. Buluşmanın gerçekleştiği mekân mezardır. Mezar, öldükten sonraki yaşamın devam edeceği yuva olarak da düşünülmektedir.

“Mezar, hayata tutunmanın son noktası, hayatla bağlantının tek noktası, ebedî hayatın ise ilk noktasıdır.” (Çetindağ Süme, 2019: 219). Mezarın, kolektif bilinçteki bu yansımaları halk anlatılarından masalarda da yer bulmuştur. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında bunu görmek mümkündür.

V3'te kahraman gizemli mekânda bir mezarın başında bekleyecektir. İçinde bir ölünün yatması, mezarın ölümü sembolize ettiğini göstermektedir. Ölünün dirilecek olması ise mezarın ölümden sonraki hayatın başlangıç noktası olduğunu yansıtmaktadır. Bunu, mezarın kapısı olan bir mekânda ya da tepenin başındaki bir kulübede bulunması da göstermektedir. Çünkü ev, yaşamın sembolüdür. Sonuç olarak V3, mezar motifinin kullanılması yönüyle diğer varyantlardan ayrılmaktadır. V1'de ve V2'de ölünün mezarda yattığı belirtilmemiştir. Bu metinlerdeki ölü, yol üstündeki güzel evde ya da dağ başındaki binada yatan biridir. Burası, V1'in ve V2'nin eksik noktasıdır. Çünkü V3'teki mezar, masal metnini motif yapısı bakımından zengin kılmıştır.

Ölünün Dirilmesi

Olağanüstü bir olay olan dirilmek, halk anlatılarında birçok anlamı sembolize etmiştir. Bu motifin genel işlevi, sevilen halk kahramanlarına ölümsüzlük kazandırma isteğini yansıtmaktır. Ölünün dirilmesi daha çok destanlarda karşılaşılan bir motiftir.

Türk mitolojisinde dirilme, sıradan insanlar için değil yiğitler ve alpler için dilenmiştir. Destanlarda kahramanları atları diriltir. Dirilme düşman gelince gerçekleşir (Ögel, 1995: 586-589). Bu anlayış Türk dünyasında anlatılan masallara da yansımıştır. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarına göre uzun süren bekleyişin sonunda ölü dirilmiştir.

Ölünün dirilmesi üç varyantta bulunan bir motiftir. Varyantlardaki ortaklık, masalın orijinal metninde dirilme motifinin kesinlikle bulunduğunu göstermektedir. Ölünün başındaki bekleyiş, sabrın önemini ve gerekliliğini vurgulamaktadır. Bekleyişin sonunda ölü dirilmiş ve ilk olarak kendisini kimin beklediğini sormuştur. Devamında ise kendisini bekleyenlerin ihtiyaçlarını karşılamaya gitmiştir. Onu bekleyenlerin bir ölünün dirilmesini normal karşılamaları, masalların olağanüstü doğasını yansıtmaktadır. Ölünün dirilmesi, kahramanın erginleşme serüvenindeki önemli bir dönüm noktası olup diriliş esnasında sahneye olumsuz bir tip girmiştir.

Olumsuz Tip

Sıradan yaşamın birçok noktasında olumsuzluklar bulunmaktadır. Kişi, hayatı boyunca karşısına çıkan olumsuzluklarla mücadele ederek erginleşir. Bu olumsuzluklar kolektif bilinçte kemikleşmiş, tipleşmiştir. Dolayısıyla bunlar masallara da yansımıştır. Masallardaki kahramanlar olumsuzluklarla mücadele ederek bireyleşme serüveninin finalinde erginleşir.

Masallardaki kahramanların karşılaştıkları olumsuzluklar psikolojide “Gölge” terimi ile açıklanmıştır. “Gölge, insandaki psikolojik yapılanmanın daima inkâr edilen, bastırılan ve gözlerden sakınılan yönünü temsil eder. Kişinin pek saygıdeğer olmayan nitelikleri, daima gölge figürlerinde temsil edilir.” (Meier, 2022: 54). Bu figürler masalarda devler, cinler, cadılar ve olumsuz karakterli insanlardır. “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantlarında da olumsuz karakterli bir tip bulunmaktadır.

Masalın varyantlarına göre kahraman, balinanın karnını sembolize eden gizemli mekânda bir ölüyü kırk gün/yedi yıl beklemiştir. Sabrının son noktasında bir yardımcıya ihtiyaç duymuş ve bulunduğu mekânın yanından geçenlerden kendisine yardımcı olacak birini almıştır. Bu kişi V1’de göçebe kız, V2’de çingene kız, V3’te dilenci kadındır. Olumsuz tipin niteliği tüm varyantlarda farklı olsa da işlevi aynıdır. Bu olumsuz tip, dirilen ölüye yalan söyleyerek kahramanın emeğinin hiçe sayılmasına sebep olmuştur. Sembolik manada buradaki olumsuz tip kahramanın bireyleşim serüveninin olmazsa olmazıdır. O olmasa kahraman sabrın selametinin farkına varamayacaktır. Ya da erginleşemeyecektir. Sonuç olarak gerçek ortaya çıkmış ve kahraman, bilinçaltının karanlık alanını sembolik atlarla yok etmiştir.

Sonuç

Masallar diğer halk anlatıları gibi çeşitli zamanlarda çeşitli yerlerde ve çeşitli kişiler tarafından asırlarca anlatılmıştır. Her anlatımla, metne yeni veya farklı unsurlar kazandırılmıştır. Anlatım, metne getirdikleriyle birlikte metinden birtakım unsurları götürmüş de olabilmektedir. Türk coğrafyasındaki ünlü “Sabır Taşı” masalının Tunceli Çemişgezek’teki varyantları, orijinal metne ait iskeletin korunması şartıyla yöreye ve anlatıcılara has birçok özellik kazanmıştır. Bu özellikler masalın hem yapısal yönünü hem de motif yapısını etkilemiştir.

“Sabır Taşı” masalının tarafımızdan 2015 yılında derlenen üç varyantı, bu çalışmayla orijinal metne bağlılık, yöresel etkilenmeler, anlatıcı etkisi gibi faktörler üzerinde durularak yapısal açıdan ve motif yapısı bakımından mukayese edilmiştir. Varyantların yapısal açıdan mukayesesi, orijinal metne bağlılığın derecesini gözler önüne sermiştir. Masalın yapısına dair iskeletin korunduğunu en iyi gösteren ölçüt, aynı bölümlerin neredeyse tüm varyantlarda korunmuş olmasıdır. Başka bir deyişle bu çalışma kapsamında söz konusu bölümlerin isimlendirilebilmesi, varyantların orijinal masala benzeyebileceğini yansıtmaktadır. Zengin motif yapısı ise orijinal metne bağlılığı destekler niteliktedir. V1 ve V2, aynı kişi tarafından anlatıldığından birçok benzerlik göstermektedir. Ancak buna rağmen yine de farklılıklar mevcuttur. İlk anlatım, uzun yıllar sonra gerçekleştiği için orijinallikten yoksunluklar mevcuttur. Bu eksiklikler masalın hem yapısal kısmında hem de motif yapısı kısmında mevcuttur. İkinci anlatımla ilk anlatım arasındaki zaman dilimi kısa olduğundan ikinci metin eksikliklerin tamamlanmış hatta zenginleşmiş bir hâle bürünmüştür. Bu da masalların anlatıldıkça değişip zenginleştiğini göstermektedir. Dolayısıyla motif yapısı bakımından en kapsamlı varyant V2’dir. V3 ise diğer varyantlara göre yapısal açıdan ve motif yapısı bakımından daha farklıdır. Ancak farklılıklar onu orijinallikten yoksun kılmamıştır. Sadece anlatıldığı bağlam farklıdır. Oluşan farklılıkları genel olarak anlatıcının karakteristik, psikolojik yapısı ile masalın anlatıldığı yörenin sosyal, ekonomik, siyasi hatta askeri yönleri sağlamıştır. Sonuç olarak varyantlardaki farklılıkların metin içi işlevleri ve metin dışı işlevleri genel olarak anlatıcının anlatım esnasındaki psikolojisini, yaşadığı yöreyi vb. durumları temel kaynak almıştır.

Bu çalışmayla “Sabır Taşı” masalının Çemişgezek varyantları mukayese edilerek bir masalın yapısal açıdan ve motif yapısı bakımından ne kadar değişebildiği ve ne kadar aynı kalabildiği görülmüştür. Hatta bir anlatıcının bir masalı farklı zamanlarda anlatmasıyla o masalın farklı bir yapıya bürünebildiği, motif yapısının değişebildiği fark edilmiştir. Böyle çalışmalarla masalların bilinmeyen birçok işlevi gün yüzüne çıkabilmektedir. Ayrıca masal anlatma geleneğinin önemi vurgulanabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışma sayesinde Tunceli’nin Çemişgezek ilçesinde; Batı’da Rapunzel, Türk dünyasında Sabır Taşı isimleriyle anlatılan masalın varyantlarının bulunduğu ve bir masal anlatma geleneğinin yaşamış olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, S. (2019). Bir masal karşılaştırması: Rapunzel ile Mahbub-ı Dilber. *Turkish Studies*, 14(4), 1669-1686. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39903>
- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli masalları*. Akçağ Yayınları.
- Çetindağ Süme, G. (2011). *Köroğlu merkezli hikâyelerin sembolik açılımı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi. Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Çetindağ Süme, G. (2019). Köroğlu Destan'ında mezar motifinin sembolik değerleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 42. 219-231. <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.39370>
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş*. Akçağ Yayınları.
- Ersoy, N. (2000). *Semboller ve yorumları*. Zafer Matbaası.
- Gökeri, A. İ. (1979). *Arketiplere dayanan yeni bir inceleme yönteminin tanıtılarak İngiliz ve Türk edebiyatında bazı romans ve epik niteliğinde yapıtlara uygulanması*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi.
- Güvenç, A. Ö. (2009). Kırk sayısının halk edebiyatı ürünlerinde kullanımı üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 16(41). 85-97.
- Işık, N. (2009). *Türk masallarının sembolik açıdan çözümlenmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Meier, C. A. (2022). *Jung: Arketipler, rüyalar ve din* (Çev.: Süha Zaimoğlu). Lejand Kitap.
- Oğuz, Ö. (1996). Türk dünyası folklorunda yeni yöntem arayışları. *Milli Folklor*. S. 33, s. 3-8.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Propp, V. (2011). *Masalın biçimbilimi*. (Çev. M. Rifat, & S. Rifat). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Salman, S. ve Demirel, G. (2022). Göçün kültürel yozlaşımı ve yıkımı: "Taşı toprağı altın şehir" filminin ikili karşıtlıklar yöntemiyle çözümlenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*. Ocak/January. Cilt/Volume 9, Sayı/Issue 1, 477-497. <https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1000672>
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların gizemi* (Çev. Mustafa Küpüşoğlu). Kabalcı Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1994). Mitolojik dönemde at. *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. Resim Matbaacı.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarı Çukurova masallarında motif ve tip araştırması I-II*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (2002). Epizot terimi ve Türkçe karşılığı üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. Sayı 606, Haziran, s. 501-507, 2002.
- Yardımcı, M. (2008). Geleneksel kültürümüzde taş ve Zile'de taşlarla ilgili inanmalar, uygulamalar ve oyunlar. *Tarih ve Kültürü ile Zile Sempozyumu*. 1-16.

KAYNAK KİŞİLER

- KK1: Sevim Yıldırım, 71, ilkokul mezunu, ev hanımı, görüşme tarihi ve yeri: 23 Şubat 2015, 16 Nisan 2015 / Çemişgezek
- KK2: Hanım Abay, 44, ilkokul mezunu, ev hanımı, görüşme tarihi ve yeri: 19 Şubat 2015 / Çemişgezek

Görgü ve Nezaket Kuralları ile Gastronomi

Oğuz ÇAM^a , Cengiz ÇELİK^b

^aBilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi ✉ oguzcam911@gmail.com

^aBilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi ✉ cngzclk74@gmail.com

Makale Bilgisi

Süreç Geçmişi

Geliş:

27.02.2024

Kabul:

21.05.2024

Öz

Toplum içerisinde uyulması gereken birtakım kurallar bulunmaktadır. Bu kurallar arasında görgü ve nezaket kuralları da yer almaktadır. Görgü ve nezaket kuralları dünya üzerinde sosyal iletişim ve etkileşiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinde yüksek derecede önem taşır. Birçok alanda olduğu gibi gastronomi alanında da görgü ve nezaket kurallarına uymak önemlidir ve bu kurallara riayet edilmediği takdirde olumsuz durumlarla karşılaşılması işten bile değildir. Derleme tipinde olan bu çalışma kapsamında görgü ve nezaket kuralları ile gastronomi arasındaki ilişkiye açıklık getirmek amaçlanmaktadır. Çalışma gastronomi literatürüne davranışsal açıdan önemli bir fayda sağlamakta ve gelecekte yapılacak gastronomiyle ilgili çalışmalara önemli bir kaynak fonksiyonu üstlenmektedir. Çalışmanın sonucunda görgü ve nezaket kuralları ile gastronominin yakın bir ilişkisinin olduğu, görgü ve nezaket kurallarına uyum göstermenin gastronomik işleyiş ve gelişim açısından oldukça önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler:

görgü,
nezaket,
gastronomi,
yiyecek,
içecek

*Sorumlu Yazar: Oğuz ÇAM

©Atıf Bilgisi:

Çam, O. ve Çelik, C. (2024). Görgü ve nezaket kuralları ile gastronomi. *Umay*, 2(3), 23-36.

Gastronomy With Etiquette and Courtesy Rules

Oğuz ÇAM^a , Cengiz ÇELİK^b

^a MS, Kastamonu University ✉ oguzcam911@gmail.com

^b MS, Kastamonu University ✉ cngzclk74@gmail.com

Article Information

Article History

Received:

27.02.2024

Accepted:

21.05 2024

Abstract

There are certain rules that must be followed in society. Among these rules are the rules of etiquette and courtesy. The rules of etiquette and courtesy are of high importance in the realization of social communication and interaction in the world in a healthy way. As in many areas, it is important to follow the rules of etiquette and courtesy in the field of gastronomy, and if these rules are not followed, it is easy to encounter negative situations. Within the scope of this compilation type study, it is aimed to clarify the relationship between etiquette and courtesy rules and gastronomy. The study provides an important behavioral benefit to the gastronomy literature and undertakes an important resource function for future gastronomy-related studies. As a result of the study, it is revealed that there is a close relationship between etiquette and courtesy rules and gastronomy, and that complying with the rules of etiquette and courtesy is very important in terms of gastronomic functioning and development.

Keywords:

*manners,
courtesy,
gastronomy,
food,
drink*

*Corresponding Author: Oğuz ÇAM

©Cite:

Çam, O. & Çelik, C. (2024). Except for the first letter of the title and the first letter of the proper names, all letters should be lowercase. *Umay*, 2(3), 23-36.

Giriş

İnsan toplumun bir parçasıdır. Bir insanın diğer insanlarla arasındaki iletişim ve etkileşimlerin yaşanmasında toplumsal kurallar etkin rol oynamaktadır. İnsanlar tarafından toplumsal kurallara azami seviyede özen gösterilmesi gerekmektedir.

Toplum içinde uyulması önemli olarak görülen birtakım kurallar bulunmaktadır. Görgü ve nezaket kuralları da bunların arasında yer almaktadır. Görgü ve nezaket kurallarına uygun hareket etmek gerek bireysel gerekse de sosyal açıdan önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın türü derlemedir. Çalışma kapsamında görgü ve nezaket kuralları ile gastronomi arasındaki ilişkiye açıklık getirmek amaçlanmaktadır. Çalışma gastronomi literatürüne davranışsal açıdan önemli bir fayda sağlamak ve gelecekte yapılacak gastronomiyle ilgili çalışmalara önemli bir kaynak fonksiyonu üstlenmektedir.

Görgü ve Nezaket Kuralları

Görgü kişilerin öğrenerek, yaşayarak, tecrübe ederek elde ettikleri ve hem kendileri hem de topluluk için olumlu birikimlere dayanmaktadır. Kelime manasıyla, bir topluluk içerisinde bulunan saygı ve incelik kuralları, terbiye olarak belirtilmektedir. Görgülü olmak, aynı sürede nezaket konseptini de ihtiva etmektedir (Demirkaya, 2012:14). Görgülü kişi daima yerine göre giyinmeyi tercih etmektedir. Resmi bir yemek söz konusu olduğunda bu husus daha da fazla kayda değer duruma gelmektedir. Çoğunlukla davetlerde ne giyileceği davetiye üstünde de ifade edilir (Bayyigit, 2019:160). Nezaket adetlere uygunluk, minnettarlık, kadirşinaslık, dürüstlük, hakseverlik, hatır sayarlık, hoşgörülülük gibi kişisel özelliklerin tümüdür. Nezaket diğerlerine karşı incelikle ve saygıyla davranış, naziklik gösterme ve naziktir. Nezaket konseptinin içerisinde her zaman diğerlerini de düşünüp hareket etmek, diğerlerine iyilik yapabilmek için çaba harcamak ve bunu samimiyet ile gerçekleştirmek duyguları saklıdır. Nazik davranışlar olumsuz tavırlı kişileri dahi bir mknatis gibi kendine çekip olumluya dönüştürebilmektedir (Demirkaya, 2012:14-15). Bir insanın özelliği, elbisesi ile; nezaketi, davranışı ile; bilgisi, konuşması ile; hüneri, işi ile; görgüsü, yemesi ve içmesiyle bellidir (Saraç, 2015).

Nezaket ve görgü, toplulukta daha rahat ve uzun zamanla iletişim oluşturulmasını temin etmekle beraber oluşturulan iletişimin kalitesini artırmakta ve düzeyini yükseltmektedir. Bu iletişimin sağlıklı yaşanabilmesi için insanın nezaketli davranışı içten, samimi, doğal ve karakterinin uzantısı biçiminde göstermesi gerekmektedir. Aksi halde doğallıktan uzak olan hareketler hemen göze ilişmekte ve olumsuz bir intiba ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Alıcı, 2013:11-12; Cellek, 2020:27).

Aslan'a (2011:19; Cellek, 2020:47) göre görgü ve nezaketin odak noktasında *“zarafet ve incelik, saygılı ve sevgi sahibi olmak, hoşgörü, yumuşaklık, tevazulu ve sade olmak, empati yapmak ve dikkatli olmak”* vardır.

Konfüçyüs, kişisel ve kolektif duygunun bir aracı olarak görgü kurallarına toplumsal yaşamın dokusundaki konumu nedeniyle yüksek önem göstermektedir. Konfüçyüs saygı görgünün odak noktasına konumlandırmakta, nezaketi de saygı ve düşünceliliğin bir işareti olarak görmekteydi (Ay, 2021:143).

Görgü ve nezaket kuralları topluluğun temelini meydana getiren (Bayyigit, 2019), bir toplulukta dürüst kişilerin çoğunluğu tarafından kabul gören, uyulması icap eden ahlaki temeller ve beraber yaşamının güzel kurallarıdır (Dönmezbilek, 2019:14; Cellek, 2020:29). Nezaket ve görgü kuralları, sosyal hayat alanında türlü hallerde uyulması icap eden detaylı kurallardır. Bu kurallar bireyleri, sosyal kesimleri

ve grupları birbirinden ayırmaya, hayatı basitleştirmeye ve ilişkileri tertip etmeye yardımcı olmakta; kimlerin hangi yerde, ne şekilde davranış göstermeleri gerektiğini ve kime karşı, ne şekilde davranış gösterilmesi gerektiğini saptamakta; kişilerin davranışlarına istikrar ve düzen getirmekte; kişileri hata gerçekleştirmekten muhafaza etmektedir. Görgü anlayışınız konuşmalarınızın, tavırlarınızın, hareketlerinizin dolayısı ile sizin kalitenizi göstermektedir. Görgü kurallarına uymamanın, kanuni herhangi bir yaptırımını, cezası bulunmamakta; bu kurallara hukuken uyma mecburiyeti de bulunmamaktadır. Lakin bu kurallara uymak diğerlerine saygı göstermektir; medeniliktir, inceliklerdir (Kırıkkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü, t.y.). Toplumsal hayatta kişi ilişkileri ve toplumsal faaliyetler saygı, nezaket ve görgü kurallarına dayanmaktadır. Bu sebeple toplumsal ve kamusal hayatta kişi ilişkilerinin odağında nezaket ve saygı bulunmaktadır (Aytürk, 2013:67; Cellek, 2020:26).

Gastronomi

Konsept olarak gastronomi, tatma, içki üretimi, besinlerin kişi bedenindeki görevleri, gıdaların biyolojik, fiziki ve kimyasal olarak bozulmasının önüne geçmek için hijyen-sanitasyon kaidelerine uygun üretim proseslerinin geliştirilmesi gibi bir dizi aksiyonu içermektedir (Görkem ve Sevim, 2011:75; Savaşkan ve Kınır, 2020:941). Gastronomi konsepti yöresel ürünler, kültür, hayat stili ve sürdürülebilir değerler manasına da gelir. Bu sebeple gastronomi konsepti kültürleri ve gelenekleri, sağlıklı bir hayat stili, sürdürülebilirlik, tecrübe ve özgünlük gibi bütün geleneksel değerleri ihtiva etmektedir (Küçükkömürler vd., 2018:79). Gastronomi yapısında içerdiği bütün bilimsel ve sanatsal unsurlar ile yiyeceklerin ve içeceklerin tarihi gelişim sürecinden başlayıp bütün niteliklerin detaylı bir şekilde kavranması, pratik edilmesi ve geliştirilip hâlihazır koşullarına uyarlanması etkinliklerini içeren bir bilim dalıdır (Eren, 2007:74; Çam ve Çılinoğlu, 2021:180). Gastronomi iyi tertip edilen, sağlığa uygun, güzel-nefis olan mutfak, yemek tertibi ve sistemidir (Ünlü ve Dönmez, 2008:2). Gastronomi belirli ülkeler ve bölgeler ile ilgili mutfak gelenek-göreneklerini de ihtiva eden, güzel yemek yeme bilimi ve sanattır (Hatipoğlu, 2010:6). Gastronomi yiyecek ve içecek kültürünün sanata dönüşmesidir (Başaran, 2017:136; Savaşkan ve Kınır, 2020:941). Gastronomi yiyeceklerin ve içeceklerin yalnızca üretme ve tüketme süreçlerinde değil, politik, sosyolojik, iktisadi ve kültürel değerleri içerisindeki süreçlerde de bulunur. Daha doğru ve geniş bir ifade ile gastronomi kişi gıdası ile ilgili her hususu gün yüzüne çıkarmak için icap eden tüm bilgileri ve deneyimleri içerir (Özbay, 2017:3; Çevik, 2020:6-7). Yemek ile ilgili her şeyi ihtiva eden bir iletişim şekli olarak gastronomi yiyecek ve içeceklerin üretimi ve tüketimini, hangi yiyeceklerin yenildiğini, yiyeceklerin niçin yenildiğini, yiyeceklerin nasıl ve kimin için hazırlandığını, inançlar, değerler, sağlık, felsefe, din, çevre, kişiler ve toplum için etik kurallar ve başka pek çok hususu içeren olabildiğince geniş bir mana taşır (Santich, 2007; Öney, 2016).

Santich (2004) gastronomiyi çevresel, tarihsel ve kültürel etkilere bağlı olarak neyin, ne şekilde, ne zaman, nerede ve hangi bileşimler ile yeneceği ve içileceği ile ilgili tavsiyeler verme ve kılavuzluk etme olarak belirtmektedir. Gastronomi bu halde yeme ve içmeye ilişkin genel kuralları ve normları ihtiva eder (Çalışkan, 2013:40). Yeme ve içmeye ilişkin bütün kuralları ve normları belirten gastronomi deneyim, yetenek, kültür ve tarihle harmanlanmıştır (Aksoy, 2015'ten aktaran Küçükkömürler vd., 2018:79). Şengül ve Türkay'a (2016:89; Çılinoğlu ve Çam, 2021:139) göre gastronomi, mutfak yapısında yer alan yiyeceklerin ve içeceklerin, sofrası tertipleri, tatları, hazırlanış biçimleri, görsel tarafları ve bunların arasındaki bağlantının analizini gerçekleştiren, güzel yemekleri ve iyi içecekleri ele alan ve bu faaliyete katılım gösteren insanlar tarafından sanatsal bir olgu olarak söz edilen bir disiplindir.

Gastronomi yiyeceklerin kişinin vücudu üstündeki etkilerini ve zihni olarak yemek etrafında üretimini yaptığı algı, değer ve manaları değerlendirmektedir (Açikkol, 2006'dan aktaran Samancı, 2020:93).

Gastronomi yiyecek ve içeceklerle birden fazla disiplini ilişkilendirerek türlü dünya mutfaklarından yiyecek ve içecekler hazırlamayı, pişirmeyi ve sunumunu yapmayı estetik bir anlayış ile değerlendiren metot ve standartlar ile ilgilidir (Ivanovic vd., 2008:572; Savaşkan ve Kınır, 2020:941).

Görgü ve Nezaket Kuralları ile Gastronomi

Gastronomi alanında görgülü olmanın ve nezaket göstermenin büyük bir anlam ve öneme sahip olduğunu belirtmek mümkündür. İnsanlar davranışlarıyla diğer insanların ruh hallerini olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedirler. Bu durum gastronomik ürün ve hizmetlerin değerlendirilmesinde insanlar üzerinde olumlu ya da olumsuz yönde herhangi bir etki sağlayabilmektedir.

Odak noktasında yiyecek-içeceklerin yer aldığı bir alan olan gastronomide insanların görgü ve nezaket kurallarına uymaları onların faydalarına olacaktır. Aksi halde ise insanlar kültürel, ahlaki ve/veya etik yönden çeşitli tepkilere maruz kalacaklardır. Bundan dolayı insanların hal ve hareketlerinde her zaman temkinli olmalarında bir yarar görülmektedir.

Yemek yerken dikkat gösterilmesi ve çocuklara kazandırılması icap eden görgü-nezaket kuralları şöyledir (Çankırılı vd., 1996:89-91; MEB, 2011; Bursalı, 2017:228-232; Şahin, 2018:89-90; Dönmezbilek, 2019:19-25; Cellek, 2020:57-58):

- Yemeğe başlamadan evvel ve yemeği bitirdikten sonra ellerin kesinlikle yıkanması gerekir.
- Yemeğe besmeleyle başlanmalı, arkasından dua yapılmalı, yemeğin başı ve sonunda afiyet arzularında bulunulmalıdır.
- Türk sofrası kültürünün belli başlı temellerinden bir tanesi sağ el ile yemek yemektir. Avrupa'da da yemek yerken bıçak değerlendirileceği vakit çatal sol ele alınmakta; böylelikle yemek sağ elle kesilerek sol elle yenmektedir. Lakin Türk kültüründe sağ elle yemek esastır. Bunun için çocukların sağ elle yemek yemeye alıştırılması gerekmektedir.
- Sofrada asık yüzlü olunmamalı, kakkahayla gülünmemelidir.
- Bir yere dayanıp oturmamak gerekir.
- Şayet yemek masa üzerinde yenmekteyse beden masaya dik durmalı, yalnızca baş eğilmelidir. Lakin lokma ağza götürülürken kafa tabağa temas edecek değin ön tarafa eğilmemelidir. Ayrıyeten masada dirsekler çok açılarak yanda bulunanlara rahatsızlık verilmemeli, masa altından ayaklar karşı tarafa doğru uzatılmamalıdır.
- Tuzluk, ekmek sepeti gibi uzak noktada yer alanlara uzanmakta ısrar etmek yerine, bunlara yakın olan kişilerden rica edilmelidir.
- Ekmek dişler ile koparılmamalı, küçük lokmalar alınarak iyi bir şekilde çiğnenmelidir. Ağza, güç döndürülecek ve avurtları dolduracak değin büyük lokma alınmamalı, ağızda lokma var iken konuşulmamalıdır.
- Yemek yerken acele edilmemesi gerekmektedir.
- Birey yemeği önünden tüketmelidir.
- Yemeği kötüleme, eleştirme, beğenmeme veya yemek tercih etme, yemek yerken höpürdetme, şapırdatma, yemeğe üfleme gibi davranışlardan uzak durulması gerekir.
- Ekmeğe hürmet gösterilmeli, ağız ya da el ekmekle silinmemelidir.
- Değerlendirilen peçeteler yemek tabağının içerisine konulmamalıdır.
- Sofrada ilaç alınması gerekteyse bu olabildiği ölçülerde fark edilmeden gerçekleştirilmelidir.
- Ağız ve el yağlıyken bardaktan su içmek, suyu bir kezde içmek, bardağın içerisine teneffüs etmek, kaşığın tümünü ağza sokmak gibi davranışlardan uzak olunmalıdır.
- Tesadüfen yemekten arzu edilmeyen cisimler çıkar ise ev sahibini güç halde bırakacak bir harekette bulunulmaması gerekir.

- Dudakların hiçbir zaman yağlı bırakılmaması, hemen peçete yardımıyla kurulması gerekmektedir.
- Sofrada kaşık, bıçak, çatal ile oynanmaması, kahve ve çayın uzun zaman ve gürültü çıkararak karıştırılmaması gerekmektedir.
- Ağızdan bir şey çıkarılmamalıdır, gerekirse yüzü sofradan diğer tarafa çevirip gerçekleştirmelidir.
- Lokmalar ağız şapırdatarak çiğnenmemeli, yemek yerken ağzın içi gösterilmemelidir. Ağzın içinde lokma varken öksürülmemeli, konuşulmamalıdır.
- Politika, vefat, hastalık gibi kişileri üzecek, münakaşaya yol açacak hususlardan veya kişiyi tiksindirecek ifade ve davranışlardan kaçınılması gerekmektedir.
- Aile sofralarına mümkün olduğunca bütün aile fertlerinin katılmaları sağlanmalı, aile birlikte yemeğini yemelidir. Topluca yenen yemeklerde yaş, fazilet ve ilim açısından üstün olan insandan evvel yemeğe başlanmamalı, şayet insan bu mevkideyse öbür insanları bekletmemelidir. Şayet insan ev sahibiyse konuğuna “*yiyiniz*” biçiminde teklifte bulunmalı ancak bunu üç defadan çok gerçekleştirmemeli ve yemin etmemelidir.
- Sofrada susmayarak güzel şeylerden söz etmek, davetlerde arkadaşlarından çok yemek yememeye dikkat göstermek, diğerlerinden evvel sofradan kalkmamak da yemek yerken yerine getirilmesi icap eden nezaket davranışlarından bir tanesidir. Şayet insan ev sahibi ise doysa dahi yemek yemekteymiş gibi yapıp sofradan kalkmamalıdır.
- Kürdan değerlendirilmesi gerekteyise sağ elle değerlendirip, sol elle ağız kapatılmalıdır.
- Birtakım topluluklarda tabakta yemek bırakmamak ayıp karşılanır iken; Türk toplumunda tabaklarda yemek bırakılması doğru bulunmayan bir harekettir. Bu sebepten dolayı bireyin tabağına yiyeceği değin yemek koydurması gerekmektedir.
- Yemeğin akabinde yemeği pişirene ve yemek sahibine teşekkür ve iltifat edilmesi gerekmektedir.

Dünyanın hiçbir alanında, hiçbir toplulukta nezaket ve görgü kurallarının göz ardı edildiğini ifade etmek muhtemel değildir. İlkel kavimlerin dahi kendine göre biçimlendirdiği bazı ahlak, nezaket ve görgü kuralları hep var olagelmıştır. Yemek görgü kuralları ve selamlaşma da bu kuralların ilk sırasında gelmekte ve kültürden kültüre göre farklılık göstermektedir (Ülken, 1969b:73'ten aktaran Demir, 2012:169).

Her kültürün kendine göre sofrada adabı ve görgü kuralları bulunmaktadır. Her kültürde bu kurallara uyulmaması sofraya gerçekleştirilen saygısızlık olarak kabul edilmektedir. Her ülkenin sofrada adabı ve yemek yeme alışkanlığı birbirinden farklılık gösterir (Nefis Yemek Tarifleri, t.y.).

Bu noktadan hareket ederek dünya üzerindeki bazı yerlerin yeme-içme ile görgü ve nezaket kuralları ile ilgili birtakım bilgilerin şu şekilde belirtilmesi uygundur:

Afganistan: Afganistan'da eve yemek yemeye gelen bir konuğa kraliyet ailesinin bir mensubu gibi davranış sergilenmektedir. Yemek servisi ilk olarak sokak kapısına en uzak noktada bulunan yere oturtulan konuklara gerçekleştirilmekte, en fazla yemek konuğa konulmakta ve konuğun yemeğe ilk olarak başlaması beklenmektedir (Milliyet, t.y.).

Almanya: Almanya'da el ile yenilmesi hoşgörülle karşılanan tek yiyecek ekmeğidir (Takvim, 2014).

Avustralya: Avustralya geleneklerine göre barbekü partilerine herkes kendi yiyeceklerini ve içeceklerini getirir (Momondo Team, 2019).

Azerbaycan: Azerbaycan'da tuz dökmeyiniz. Zira bu durum kavgaya girmek üzere olduğunuzu göstermektedir. Bunu bertaraf etmek amacıyla çoğunlukla tuzun üstüne şeker dökülmektedir (Takvim, 2014).

Brezilya: Brezilya’da tabakta yiyecek bırakılması kötü tepki oluşturabileceğinden yiyecek tüketilebileceği değin alınmalıdır. Masaya gitmeden evvel eller yıkanmalıdır. İçecekler hiçbir suretle şışeden içilmemelidir ve içkiden sonra kesinlikle ağız silinmelidir. Yemek pizza dahi olsa her daim araç ve gereç değerlendirilmelidir (Demir, 2012:181). Brezilya’da yemek davetine geç kalınması gerektiği belirtilmektedir. Minimum bir saat geç gidilmesi tavsiye edilmektedir (TEB, t.y.).

Çin: Çin’de bir haneye misafir olduğunuzda yemeğe hiçbir suretle hane sahibinden evvel başlamayınız. Hane sahibi yemeğe başladıktan sonra ona eşlik etmenizi arzu edecek değin beklemeniz gerekmektedir. Ayrıyeten masanın üzerindeki her yemekten tadımlık olarak lokmalar almak da önem arz etmektedir. Çinli hane sahibiniz yapmış olduğu yemekler ile ilgili neler düşündüğünüzü bilmeyi arzu edecektir. Yemeği fazla beğenseniz de, birtakım Asya ülkelerinde olduğu gibi Çin’de de tabağınızdakilerin tümünü bitirmek kabalık olarak kabul görmektedir. Bu hareket hane sahibinizin sizi yeterince güzel besleyemediği manasına gelmektedir. Tabağın dibinde simgesel olarak bir parça yemek bırakıp yanlış anlamalara yer vermeden akşam yemeğinizi sonra erdirebilirsiniz (mynet, 2017). Yemek yerken Japonlar gibi chopstick değerlendiren Çinliler bu çubukların keskin olmayan yönlerini servis tabağından kendi tabaklarına yiyecek almak amaçlı değerlendirmektedirler. Bunu gerçekleştirirken de onlara en yakın mesafede bulunan parçayı almaktadırlar. Yani aralarından iyi olanı tercih etmeye yeltenmeyecek değin kibardırlar (Milliyet, t.y.).

Endonezya: Endonezya’da değerlendirseniz de değerlendirmesiniz de iki elinizin masa üstünde bulunması gerekmektedir (Nuh’un Ankara Makarnası, 2018).

Estonya: Estonya’da yere düşen ekmeği öpme âdeti vardır (Çekmeköy 2023, 2021).

Etiyopya: Etiyopyalılar kişiler arasındaki toplumsal bağ ve güven için birbirlerine elleri ile yemek yedirmektedirler (Çekmeköy 2023, 2021). Etiyopya’da sofradaki kişilerin birbirlerine elleri ile yemek yedirmeleri jest olarak kabul edilmektedir (mynet, 2017). Etiyopya’da erkekler yemeklerini, çocuklardan ve kadınlardan evvel yemektirler. Ayrıca bu hali biraz çok abartmışlardır; erkeklerin sevmedikleri yiyecekleri diğerleri yiyememektedirler (Çekmeköy 2023, 2021).

Filipinler: Yemek masasındaki yerinizi saptayan ev sahibi, yemek servisini de kesinlikle kendisi gerçekleştirmek istemektedir. Sizeyse sunumunu yaptığı hiçbir şeyi reddetmemek ve kesinlikle tadına bakmak düşmektedir. Yemeğinizi yedikten sonra bıçağınızı ve çatalınızı tabağınızın üzerine açık bir biçimde bırakmanız ve ev sahibi yemek masasını toparlarken her daim ona yardım etmeniz gerekmektedir (Milliyet, t.y.).

Fransa: Fransa’da yemeği seri bir şekilde yemek kabalık olarak kabul edilir (Takvim, 2014). Fransa’da her zaman “lütfen”ve “teşekkürler”sözcüklerini ifade etmek unutulmamalıdır. Fransız ekmeği her zaman elle bölünmektedir, bıçak ile kesilmez fakat sosa batırılıp yenilmez. Dirsekler masaya konmaz. Daha çoğunu almadan evvel tabaktaki her şey yenir. Şaraba hiçbir suretle kişinin kendisi buz koymamalıdır zira şarap restoranlarda ideal ısıda servis edilmektedir. Bıçak ve çatal yemek sonunda garsonun görebilmesi için birbirine paralel bir şekilde konulmaktadır. Şayet yemeğe devam edilmekte ise saat 4 ve saat 8 yönünde tabağın çevresine bırakılması gerekir (Demir, 2012:181).

Güney Kore: Yemek sofrasında bulunan en yaşlı kişi yemeğe başlayana değin beklemeniz, aynı biçimde yine en yaşlı kişi masadan kalkmadan önce sizin de kalkmamanız gerekmektedir (Çekmeköy 2023, 2021). Yemek çubuklarınızı hangi yere koyduğunuza dikkat etmeniz gerekmektedir. Yemek çubuklarınızı hiçbir suretle bir kâse pirincin içerisine batırılmış olarak bırakmamanız gerekmektedir. Zira bu durum saygısızlık olarak kabul görmektedir. Yemek çubuklarınızı ilk aldığınız alana bırakmanız yeterlidir (TEB, t.y.). Güney Kore’de sizden yaşlı bir kişi size içecek ikram ettiğinde bardağı iki elinizle

tutup uzatmak kayda değer bir saygı göstergesidir. Birinci yudumu alırken kafanızı hane sahibine dönerek o görmeden içmeniz gerekir (mynet, 2017).

Hindistan: Hindistan'da yemeklerin çoğunlukla sağ el ile yenmesi beklenir iken; sol el ile yemek de normal karşılanabilmektedir. Ayıryeten gereç değerlendirmeden el ile yemek de çoğu vakit kabul edilebilmektedir. Bu sebeple masaya oturmadan evvel ve sonra ellerin yıkanması gerekir. Bunun için de çoğunlukla herkes için ılık su ve limonun bulunduğu "*parmak kâsesi*" verilmektedir. Kuzey Hindistan'da soslu yemekler tüketilirken yalnızca parmakların ucu ile yenilmesine izin verilmektedir. Güney Hindistan'da dört parmak yiyecekleri kaldırmak veya kaşık olarak değerlendirilmektedir. Servis edilen her şeyi tatmak mecburi değildir ancak başladığını bitirmek mecburidir. Bunun sebebi, tüketebileceğin değin yemek almanı temin etmektir. Güney Hindistanlılar yemekleri ılık su içerisinde temizlenmiş muz yaprağında servis etmekte, bir yaprağın yarısında sebzeleri, öbür yarısında da aperitif, pilav, meyve ve tatlı servis etmektedirler (Demir, 2012:181).

Hollanda: Doğum günleri bütün dünya üzerinde coşku ile kutlanmaktadır fakat Hollanda'da doğum günü söz konusu olduğu zaman sabahlara değin devam eden partiler beklenmemelidir. Bu gösteriştten uzak faaliyetler çoğunlukla bir pastanın etrafına toplanarak pasta yemekten ibarettir. Doğum günü çocuğunu kutlamaya ilave olarak, dolaşp başka aile mensuplarını kutlamak da mecburidir (Momondo Team, 2019).

İngiltere: İngiltere'de çayı karıştırırken ya da kaşığı bardağın içerisine bırakırken ses yapmak gibi birtakım davranışlar hoş karşılanmamaktadır (Yağmur, 2021).

İran: İranlı ev sahibi tabağınız boşsa size yemek servis etmeyi sürdürecektir. Bundan dolayı İran'da tabakta biraz yemek bırakmak en güzel çözümdür (TEB, t.y.).

İspanya: İspanya'da yemek yemek ve yemek pişirmek bir tutkudur. Öyle ki İspanyollar Flamenko dansı gerçekleştirirken yemek pişirmeleriyle övünmektedirler (Çekmeköy 2023, 2021).

İtalya: Bir İtalyan ailenin evine yemek yemeye gittiğiniz vakit tabağınızda hiçbir suretle yemek bırakmamanız gerekmektedir. Aksi durumda ev sahipleri yemeği sevmediğini düşünmektedir (TEB, t.y.).

Jamaika: Jamaika'da çocuklar konuşmaya başlamadan önce tavuk yerseler hiçbir suretle konuşamayacaklarına inanıldığı için bu çocuklara tavuk yedirilmez (Çekmeköy 2023, 2021).

Japonya: Japonya çokça adet ve görgü kuralları ile doludur. Her şey kendi kuralı içerisinde olmalıdır ve bu kuralın dışında davranış gösteren insana merak içinde bakılmaktadır. Japonlar yemeğe "*itadakimasu*" yani "*yemeği minnetle kabul ediyorum*" deyip başlamakta ve "*gochisosama (deshita)*" yani "*yemek için teşekkür ederim*" deyip bitirmektedirler. Bilhassa bir yemeğe davet edildiğiniz vakit veya bir kişinin sizin için yemek yaptığında bunların ifade edilmesi beklenmektedir. Pek fazla Japon restoranında ve evinde çubuklar değerlendirilmektedir. Fakat bu çubuklar bir kişiyi veya bir şeyi göstermek amaçlı değerlendirilemez. Çubuklar ile yemek esnasında oynamak da doğru değildir. Paylaşımı yapılan bir tabaktan yemek almak arzu edildiğinde bir diğer çubuk değerlendirilmelidir. Herkese servis edilmesini beklemek arzu edilen bir davranıştır. Japonların iktisadi bir topluluk olmasından ötürü tabaktaki yemeklerin tümünün yenilmesi gerekir. Yemek esnasında ağızdan gaz çıkarmak ayıp karşılanır iken, biraz daha yemek arzu edildiğinde, gelen yeni tabağı iki elle tutmak mecburiyeti de bir başka kaidedir. Yemek büyük parçalar ile ağza alınmaz, çubuklar ile çok küçük parçalara ayrıldıktan sonra tüketilmelidir. Pek fazla Batılı ülkede öğretilmesinin tersine, bilhassa erişte tüketirken ses çıkarılması doğaldır. Alkol alınan bir masada iseniz yalnızca kendi bardağınıza değil,

herkesin bardağına doldurmanız gerekmektedir ve başkalarına gerçekleştirdiğiniz servis kendinize gerçekleştirdiğiniz servisten daha fazla olmalıdır (Boz, 2009; Demir, 2012:180).

Kazakistan: Kazakistan'da çaylar daima yarım doldurulmaktadır. Yarım doldurulan çay bardakları, çayın bulunduğunu, muhabbetin sürmesi gerektiğini ifade ederken; tam olarak dolu bir çay bardağı ev sahibinin sizin bir an evvel kalkarak gitmenizi beklediğini göstermektedir (Nuh'un Ankara Makarnası, 2018).

Macaristan: Kadeh kaldırırken bardakları mutlaka birbirine tokuşturmanız gerekmektedir. 150 seneyi aşkın bir zamandır uygulanan bu geleneğin kökü, 1849 yılındaki bağımsızlık harbini kazanan düşman Avusturya İmparatorluğu generallerinin zafer kutlaması yaparken kendilerini beğenmiş bir ifade ile kadeh tokuşturmaları ile ilişkilidir (Momondo Team, 2019).

Meksika: Meksika adetlerine sıkıca bağlı bir ülkedir. Geleneksel yemekleri olan Taco'dan vazgeçmeyen Meksikalılar onun layığı ile yenmesi hususunda fazlaca ısrarcıdırlar. Meksika'da Taco'yu bıçak ve çatal ile yemenin büyük bir görgüsüzlük olduğu düşünülmektedir. Meksikalılar gelen hesabın 2-3 katını ödemeye kalkarlar ise şaşırılmamalıdır. Zira bu davranış Meksika'ya has cömertlik işaretlerinden biridir (mynet, 2017).

Mısır: Mısırlılar oldukça alıngandırlar. Mısır'da tuzluğa uzanmak şefe büyük hakaret olarak sayılmaktadır (Çekmeköy 2023, 2021).

Nijerya: Nijerya'da yediğinde hırsız olacağı inanisından dolayı çocuklara yumurta yedirilmez (Çekmeköy 2023, 2021).

Norveç: Norveçlilerin çoğunlukla el ile yenen pizza ve sandviç gibi yemekler de dâhil olmak üzere çoğu yiyeceği bıçak ve çatalla yemek gibi bir alışkanlıkları bulunmaktadır. Norveç'te bir partiye davet edildiğinizde kendi içkilerinizi getirmeyi unutmamanız gerekmektedir (Momondo Team, 2019). Norveç'te resmi bir akşam yemeğinde iken ve bir kişi kadeh kaldırırken bardağınızı kaldırmalı, kişiyi görmeli, bir yudum içmeli, kişiyi yeniden görmeli ve bardağınızı masaya geri koymalısınızdır (Yağmur, 2021).

Orta Doğu: Birtakım Orta Doğu ülkelerinde gerçekleştirilecek en normal şey el ile yemek yemek fakat yemek yemeye başlamadan evvel dikkat gösterilmesi icap eden bir şey bulunmaktadır; sol el kirli kabul edildiğinden dolayı sağ el değerlendirilmelidir (Yağmur, 2021). Bu coğrafyada (Orta Doğu'da) yemeğin sol ile yenmesi hoş görülmeyen bir gelenektir (Çekmeköy 2023, 2021). Orta Doğu ülkelerinde su ve kahve gibi içecekler tüketilmeden evvel bir bölümü yere dökülmektedir. Bu davranış, kurban etme fikrinin bir yansımasıdır. Misafirlere etlerin baş, göz gibi özel alanlarının verilmesi ile kendilerine verilen önem gösterilmektedir. Yalnızca sağ el ile yenilmektedir. Pirinç kepçe ile yenilmekte ve çevreye saçılmasının zararı bulunmamaktadır. Bitirildiğinde birazı tabakta bırakılmaz ise aynı sürede tabağa yenileri ilave edilecektir. Konukseverliği ve yemekler için ev sahibine iltifat edilmesi gerekmektedir (Demir, 2012:180).

Pakistan: Pakistanlılar her yemekten evvel kesinlikle Allah'ın (c.c.) ismini tekrarlamakta ve yemeğe hiçbir suretle konukların veya ailenin en büyüğü masaya oturmadan başlamamaktadırlar. Pakistan'da yemek yerken ses çıkarmak fazla ayıp sayılmakta, bundan dolayı lokmalarınızı sessiz bir biçimde çiğnemeniz gerekmektedir. Yenmeden evvel kesinlikle küçük parçalara bölünen ekmeğe ise yalnızca sağ elde tutulmaktadır (Milliyet, t.y.).

Portekiz: Portekiz'de masa üzerinde biberlik ya da tuzluk yok ise yemeğin baharatlandırılmasını arzu etmek şefe karşı işlenen bir suç olarak kabul edilmektedir (Yağmur, 2021).

Rusya: Hane sahipleriniz yüksek ihtimal ile normal bir kişinin tüketemeyeceği oranda yemeği size tükettirmeye çalışacaklardır. Hane sahiplerinizin aşırı tükettirme arzusunu kibar bir şekilde reddetmeniz yeterli olmaktadır. Lakin masanın üzerindeki her yemekten biraz tadım yapmak hane sahiplerinizi mutlu yapacaktır. Yemekten sonra masanın toplanması, bulaşıkların temizlenmesi gibi işlerde yardım teklifi yapmayı unutmamanız gerekmektedir. Bu teklifiniz kibar bir dil ile reddedilecektir fakat Rus hane sahipleri formalitenden de olsa yardım teklif etmenizi beklemektedirler (mynet, 2017). Rusya’da ev sahibinin bolluğunu ve misafirperverliğini göstermek amaçlı tabakta biraz yemek bırakmak kibarlıktır. Diğer kişinin tabağına bakmak doğru değildir. Tabağınızı alan insana “iyiydi” demeyi unutulmamanız gerekmektedir. Küçük yemekler parçalara ayrılmaz. Dirsekler masaya konmaz. Arzu edilmeyen sesler çıkarılmaz. Ağız içerisinde yemek var iken konuşulmaz. Çoğunlukla yoğun tören ambiyansında olmamalıdır. Bilhassa davet bir kişinin evinde ise dürüstlük, rahatlık ve şenlik içinde geçmelidir (Demir, 2012:181).

Şili: Şili’de bir yemeği hakikaten fazla sevebilirsiniz lakin hiçbir suretle ikinci tabağı istememelisiniz. Hane sahibinin size teklif gerçekleştirilmesini beklemeden ikinci tabağı arzu etmek hoş görülmeleyen hareketlerin ilk sırasında gelmektedir. Tabii diğer hareketler de vardır. Örneği, patates kızartması dâhil olmak üzere hiçbir şeyi el ile yemeye kalkışmamalıdır. Çünkü bir şeyi el ile yemek günah sayılmaktadır. Şili’deki yemeklerde bıçak, çatal değerlendirilmesi olabildiğince önemlidir (mynet, 2017).

Tanzanya: Tanzanya’da Ugali ve Çapali’de bıçak veya çatalla yemek yenilmesi iddialı bir hal olarak karşılanmaktadır. Şayet yerde yemek yenmekteyse ayak tabanınızın ortada görünmesi kabalıktır. Çocuklar şayet talimat alırlar ise ebeveynleriyle yemek yiyebilmektedirler. Pek fazla Tanzanya masa görgü kuralları İngilizlerinki ile paralellik göstermektedir. Ağızda yemek var iken gülmek veya konuşmak kabalıktır. Aşırıya kaçmamak suretiyle ev sahibinin yemeklerinin övülmesi gerekir. Yemek esnasında kulak, burun, saç ve yüze dokunulmaması gerekir. Şişe içerisinde bira içmek kabalıktır. Zanzibar gibi alanlarda yemek masalarının cinsiyet durumuna göre ayrıştırıldığı görülmektedir (Demir, 2012:180-181).

Tayland: Tayland’da; yemeğini paylaşmak, hep beraber tek kaptan yemek, tabakta kalan son lokmayı almamak ve kendi önünden yemek alışkanlıkları göze çarpmaktadır (Çekmeköy 2023, 2021). Tayland sofrada çatal, yemeği kaşığa almak amacıyla bir araç olarak değerlendirilmektedir. Yemeği çatal ile yemek topluluk içerisinde fazla hoş karşılanmamaktadır (Nuh’un Ankara Makarnası, 2018).

Tayvan: Tayvan’da bir şefe yemeklerinin nefis olduğunu göstermek amaçlı çok spesifik bir adet bulunmaktadır; o da yemekten sonra geçirmektir. Şef ya da ev sahibi bunu bir iltifat olarak kabul edecektir (Yağmur, 2021).

Türkiye: Türkiye’de kahvaltıda, öğle molası esnasında, öğle yemeği sonrasında, akşam yemeği sonrasında ve konuksever bir Türkün sizi hanesine davet ettiği her zaman çay servisi yapılmaktadır. Çay bardağınızı masaya boş olarak her bıraktığınızda buharı yükselen çay ile tekrardan doldurulmaktadır. Çay kaşığınızı yatay bir şekilde çay bardağınızın üstüne koymak, sessiz bir “teşekkür ederim, bu kadarı yeterli” manasına gelmekte ve böylelikle çay akışı durdurulabilmektedir (Momondo Team, 2019).

Yunanistan: Yunanistan’da ev sahibi tarafından teklifi yapılan ikinci tabağı ayrıca üçüncü tabağı kabul etmek, ev sahibine gerçekleştirilen bir iltifat olarak değerlendirilmektedir (mynet, 2017).

Dünya üzerinde yer alan her toplumun kendi kültürel niteliğine göre oluşan, temelinde yiyecek- içeceklerle ilişkin görüş ve davranışların yer aldığı görgü ve nezaket kuralları bulunmaktadır. İnsanlar tarafından bu kurallara uyum sağlanması önemlidir. Yiyecek ve içeceklerle ilgili görgü ve nezaket kurallarının gerek toplum içi gerekse de toplumlar arasında hem benzerlik hem de farklılıklar gösterebileceğinin unutulmaması oldukça kayda değerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanlar toplu olarak yaşamını sürdüren canlılar olarak değerlendirildiğinde birbirleri ile karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri iletişimin olumlu olarak sürdürülebilmesinde görgü ve nezaket kuralları büyük önem taşır. Bireyin toplum içerisindeki hal ve hareketleri, hitap şekli vb. gibi sergilemiş olduğu özellikler diğer bireyler tarafından olumlu ve olumsuz açıdan geri dönüşler sağlayacağından bu kurallar toplum içindeki insani ilişkilerin sağlanması konusunda uyulması uygun görülen önemli kurallardır. Günlük yaşam içerisinde büyük öneme sahip olan görgü ve nezaket kuralları insan yaşamının her anını kapsamaktadır. Oturup kalkarken, konuşurken, yemek tüketimi esnasında ve daha pek çok eylemde uyulması gereken bu kurallar hayatın bir parçası olarak görülmektedir. Özellikle yiyecek içecek tüketimi esnasında sarf edilen hal ve hareketler bir topluma ait yemek adabına ilişkin özelliklerin farklı toplumlara ait bireyler üzerinde olumlu veya olumsuz yönde değerlendirilebilecek pek çok etki meydana getirebilmektedir. Günümüz dünyasında gastronomik açıdan gerçekleştirilen seyahatlerin günden güne arttığı düşünüldüğünde farklı toplumlarda uyulması gereken yemek adabı konusunda görgü ve nezaket kurallarının önemi bir kez daha göz önüne çıkmaktadır. Çünkü yemek adabı hususunda gerçekleştirilen her eylem bütün toplumlarda aynı anlamda etkiler meydana getirmemektedir. Özellikle gastronomik hareketlilikler esnasında çeşitli toplumlara ait bireylerin bir arada bulunması söz konusudur. Bu birliktelikler esnasında yiyecek-içecek tüketimi gerçekleştirilirken sergilenen tutumlar bir toplumda normal olarak karşılanırken, diğer toplumda görgü ve nezaket kurallarına ters düşebilmektedir. Böyle bir durumun varlığı söz konusu iken her bireyin görgü ve nezaket kurallarına uymasının gereklilik arz ettiği bir kez daha gün yüzüne çıkmaktadır. Ayrıca yiyecek-içecek tüketimi esnasında sergilenmesi gereken görgü ve nezaket kuralları sadece yiyecek ahlakı ile sınırlı kalmamaktadır. Yiyeceğin sunulduğu ortamda yer alan çalışanlar ve diğer bireylere karşı da görgü ve nezaket kurallarına uyularak tutum ve davranışlarda bulunulması önemli görülmektedir. Bireyin çalışanlar ve çevresinde yer alan diğer bireylere karşı sergilemiş olduğu hal ve hareketlerini nezaket kuralları çerçevesinde gerçekleştirmesi karşılıklı olarak saygıyı beraberinde getireceğinden olumlu bir iletişimin kurulmasına yarar sağlayacaktır. Gastronomik açıdan gerçekleştirilen seyahatlerde birtakım olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi adına görgü ve nezaket kurallarına riayet edilmesi hem bireyin olumlu bir imaj elde etmesine hem de çevresinde yer alan bireyleri rahatsız etmeden eylemlerini gerçekleştirmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca yiyecek içecek tüketimi esnasında gerçekleştirilen hal ve hareketler bir toplumun yemek adabının ne kadar geliştiğine dair bilgiler verdiğinden dolayı gerçekleştirilmesi düşünülen gastronomik hareketlilikler adına olumlu ve olumsuz olarak değerlendirilebilecek pek çok etkiyi meydana getirmesi akıldan çıkarılmamalıdır. Her ne kadar dünya üzerinde birtakım toplumlar gastronomik değeri yüksek toplumlar olarak dile getirilen bir imaja sahip olsa da, ahlaki açıdan görgü ve nezaket kuralları gelişmemiş bir toplumun bu noktada gölgede kalacağı ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

Görgü ve nezaket kuralları ile gastronomi yakından bir ilişki içerisinde dir. Gastronomi alanında iş akışının olumlu-etkili bir biçimde devam etmesi ve gastronomiye yönelik önemli gelişmelerin sağlanması, görgü ve nezaket kurallarına azami derecede riayet gösterilmesiyle mümkündür. Zira görgü ve nezaket kurallarına uyulmaksızın öne sürülen düşüncelerin ve gerçekleştirilen davranışların gastronomik anlamda olumsuz sonuçlara kapı aralaması kaçınılmazdır.

Bu çalışmadan hareket ederek öne sürülmek istenen öneriler şu şekildedir:

- Gastronomi alanında ön planda bulunan ülkelerin sahip olduğu ortak özelliklerin tespit edilmesi ve olumlu ve olumsuz sosyal davranışların bu özelliklere etkileri araştırılabilir.
- Ülkeler arası kültürel farklılıkların görgü ve nezaket kurallarının şekillenmesi ve benimsenmesindeki rolü ve önemi değerlendirilebilir.

- Ülkelerin yemek görgü kurallarının benzerlik ve farklılıkları doküman analizi tekniğiyle araştırılabilir.
- Kültürel görelilik yaklaşımı kapsamında üç aşamalı bir araştırma yolu izlenebilir. Birinci aşamada genel olarak gastronomi alanı kültürel görelilik kapsamında; ikinci aşamada ülkelerin görgü ve nezaket kuralları kültürel görelilik kapsamında ele alınabilir. Üçüncü aşamada ise ilk iki aşamanın ortak bir çatı altında buluşturulmasıyla olumlu-olumsuz bir eleştirel bakış açısıyla genel perspektiften değerlendirmelerde bulunulabilir.
- Gastronomik değer arz eden ürün ve hizmetler davranış bilimleri çerçevesinde hem bireysel hem de toplumsal açıdan çok yönlü değerlendirilebilir.
- Ülke yurttaşlarının kendi ülkelerinin mutfaklarının gastronomik kaynaklarının tanıtımına olumlu ve/veya olumsuz etkileri basın taraması tekniğiyle ele alınabilir.
- Farklı ülkeleri ziyaret eden kişilerin gastronomik manada karşı karşıya kaldıkları görgü ve nezaket kuralları ile ilgili sorunlar ve şayet varsa bu sorunlar için buldukları çözüm yolları araştırılabilir.

Kaynakça

- Alıcı, A. (2013). *Yeni görgü kuralları*. Elma Yayınevi.
- Aslan, M. N. (2011). *Protokol ve sosyal davranış kurallarına giriş*. Der Yayınları.
- Ay, R. (2021). Konfüçyüsçü Ahlak ile İslam ahlakının mukayesesi. *Danışname-Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 139-174.
- Aytürk, N. (2013). *Protokol bilgisi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Başaran, B. (2017). Gastronomi turizmi kapsamında Rize yöresel lezzetlerinin değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(3), 135-149.
- Bayyigit, S. S. (2019). *İdari ve bürokratik protokol kurallarının halkla ilişkiler perspektifinde tarihsel dönüşümü* [Doktora Tezi]. T.C. Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boz, M. (2009). *Japon düşünce tarzı*. Tokyo. 1-45. http://dtm.sub.jp/fb/japon_dusunce_tarzi, Erişim Tarihi: 28.03.2022.
- Bursalı, M. N. (2017). *Adâb-ı muâşeret edeb ve ahlak prensipleri*. Çelik Yayınevi.
- Cellek, B. (2020). *Eğitimde nezaketin önemi ve gerekliliği üzerine bir inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Çalışkan, O. (2013). Destinasyon rekabetçiliği ve seyahat motivasyonu bakımından gastronomik kimlik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2), 39-51.
- Çam, O. ve Çılgınoğlu, H. (2021). Yöresel mutfakların gastronomi turizmindeki önemi: Kastamonu mutfağı örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 176-192.
- Çankırlı, A., Elbaşı, İ. ve Demirci, İ. (1996). *Görgü ve nezaket kuralları*. Timaş Yayınları.
- Çekmeköy 2023. (2021). Yemek kültürü. Erişim Adresi: <http://cekmekoy2023.com/haberler/detay/3191/yemek-kulturu.html>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.
- Çevik, A. (2020). *Gastronomi Alanında Yeni Bir Kavram: Gastrodiplomasi* [Yüksek Lisans Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Çılgınoğlu, H. ve Çam, O. (2021). Gastronomi turizmi ve kültür ilişkisi. Samet Kılıç (Ed.), içinde *Halkbilimi Bağlamında Türkiye’de Yeme- İçme Kültürü* (s. 135-166). Eğitim Yayınevi.

- Demir, M. (2012). Gündelik yaşamda selamlaşma ve yemek görgü kurallarının toplumlardaki farklılaşması. *folklor/edebiyat*, 18(70), 165-186.
- Demirkaya, H. (2012). *Bireysel ve örgütsel boyutlarıyla sosyal davranış görgü-protokol*. (1. Baskı). Umuttepe Yayınları.
- Dönmezbilek, M. (2019). *Âdâb-ı muâşeret*. MGV Yayınları.
- Eren, S. (2007). Türk mutfağı ve HACCP sistemi; mutfak profesyonellerinin HACCP bilgilerinin ölçülmesi. *I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu*, Antalya, s. 73-83
- Görkem, O. ve Sevim, B. (2011). Gastronomi turizmi ve Türkiye’de yüksek öğretim düzeyinde mutfak eğitiminin genel görünümü. *I. Uluslararası Turizm ve Otelcilik Sempozyumu*, 29 Eylül-1 Ekim 2011, 73-83.
- Hatipoğlu, A. (2010). *İnançların gastronomi üzerine etkileri: Bodrum’daki beş yıldızlı otellerin mutfak yöneticilerinin görüşlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ivanovic, S., Galicic, V. ve Pretula, M. (2008). Gastronomy as a science in the tourism and hospitality industry. *Management of the Product Life Cycle and Competitiveness on the Tourist Market*, 571-579.
- Kırıkkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü. (t.y.). Görgü ve nezaket kuralları. http://kirikkale.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_03/24030517_grgkurallari.pdf, Erişim Tarihi: 28.03.2022.
- Küçükkömürler, S., Şirvan, U. N. B. ve Sezgin, A. C. (2018). Dünyada ve Türkiye’de gastronomi turizmi. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS) E-ISSN: 2602-4411*, 2(2), 78-85.
- MEB. (2011). Halkla ilişkiler ve organizasyon hizmetleri protokol ve görgü kuralları. [http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Protokol Ve Görgü Kuralları.pdf](http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Protokol_Ve_Gorgu_Kurallari.pdf) Erişim Tarihi: 28 Aralık 2019.
- Milliyet. (t.y.). Farklı ülkelerin sofrada adetleri. Erişim Adresi: <https://www.milliyet.com.tr/yemek/bilgi/farkli-ulkelerin-sofra-adetleri-1455414>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.
- Momondo Team. (2019). Dünyanın dört bir yanından ilginç gelenekler: 23 Ülke, 23 farklı gelenek. *momondo*, Erişim Adresi: <https://www.momondo.com.tr/discover/ilginç-gelenekler-ve-ipuclari>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.
- Mynet. (2017). Ükelere göre farklılık gösteren birbirinden enteresan 10 sofrada ve yemek adabı. Erişim Adresi: <https://www.mynet.com/ulkelere-gore-farklilik-gosteren-birbirinden-enteresan-10-sofra-ve-yemek-adabi-1160326-myyemek>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.
- Nefis Yemek Tarifleri. (t.y.). Yemek yemenin nezaketi – sofrada adabı ve görgü kuralları. <https://www.nefisyemektarifleri.com/blog/sofra-adabi-ve-gorgu-kurallari/>, Erişim Tarihi: 27.03.2022.
- Nuh’un Ankara Makarnası. (2018). Farklı kültürler, farklı sofrada adetleri. Erişim Adresi: <https://makarna.com.tr/2018/11/21/farkli-kulturler-farkli-sofra-adetleri/>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.

- Öney, H. (2016). Gastronomi eğitimi üzerine bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 193-203.
- Özbay, G. (2017). Düünden bugüne gastronomi. Saruışık, M. (Ed.), içinde *Tüm yönleriyle gastronomi bilimi* (s. 1-9). Detay Yayıncılık.
- Samancı, Ö. (2020). Gastronomi: Disiplinler arası bir buluşma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 92-95.
- Santich, B. (2004). The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *Hospitality Management*, 23, 15-24.
- Santich, B. (2007). Hospitality and gastronomy: Natural allies. In *Hospitality* (pp. 47-59). Elsevier.
- Saraç, F. (2015). Kur'an-ı Kerim'in fert ve toplum hayatına kazandırdığı nezaket [Yüksek Lisans Tezi]. Iğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır.
- Savaşkan, Y. ve Kingır, S. (2020). Sakarya ili gastronomik unsurlarının coğrafi işaret kapsamında değerlendirilmesi. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 939-961.
- Şahin, D. (2018). *Bize nezaket yakışır*. Semerkand Basım Yayın.
- Şengül, S. ve O. Türkay. (2016). Akdeniz mutfak kültürünün gastronomi turizmi bağlamında değerlendirilmesi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1), 86-99.
- Takvim. (2014). 21 Ülkeden 21 ilginç sofrada. Erişim Adresi: <https://www.takvim.com.tr/galeri/yasam/21-ulkeden-21-ilginc-sofra-adabi>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.
- TEB. (t.y.). Macaristan'da kadeh tokuşturulmaz, Hindistan'da sağ elle yemek yenir, Çin'de tabakta yemek bırakılır! Seyahat severlere özel tüyolar. Erişim Adresi: <https://www.blogteb.com/macaristanda-kadeh-tokusturulmaz-hindistanda-sag-elle-yemek-yenir-cinde-tabakta-yemek-birakilir-seyahat-severlere-ozel-tuyolar/>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.
- Ünlü, D. ve Dönmez, D. (2008). Mutfakta yenilik: Moleküler gastronomi. II. Ulusal Gastronomi Sempozyumu, Antalya.
- Yağmur. (2021). Dünyanın dört bir yanından birbirinden ilginç 18 farklı sofrada. onedio, <https://onedio.com/haber/dunyanin-dort-bir-yanindan-birbirinden-ilginc-18-farkli-sofra-adabi-1014554>, Erişim Tarihi: 30.03.2022.

Nükhet Okutan Davletov, Hakas Türklerinde Şamanizm ve Ölüm (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 362 s., 2021)

Shamanism and Death in Khakass Turks by N. Okutan Davletov

Hasan KIZILDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi ✉ hasan.kizildag@omu.edu.tr

Received: 19.05.2024 | Accepted: 21.05.2024

Şamanizm, Türk kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk Şamanizmi, inançtan ritüele, sözlü kültürden taşa kazınan tarihe, diğer dinlerle kurduğu senkretik inanışlardan evreni algılayış biçimlerine kadar pek çok hususta Türk toplulukları üzerinde derin izler bırakmıştır. Bazen bir din hüviyetinde (Hakaslar gibi Türk topluluklarında) bazen de semavî dinleri benimsemiş Türkler arasında ezoterik veya pratik bağlamlarda da olsa hâlâ hayata ve kültüre etki eden Şamanizm, bu sebeple farklı alanlardan pek çok araştırmacı tarafından bilimsel metotlarla incelenmektedir. Eski Türk inancı, kam inancı, Türk Kamlığı, Türk Şamanlığı olarak da ifade edilebilecek olan Türk Şamanizmi'ne ait kaynaklar daha çok seyyahların veya XVIII-XIX. yüzyıllarda sahadan derlenen bilgilerden teşekkül etmektedir. Bunların yanı sıra kurganlar, balballar, belirli kült alanlarındaki arkeolojik kalıntılar, kaya ve mağara resimleri de Şamanizm hakkında bilgi verebilecek unsurlar niteliğindedir. Sözlü kültür döneminde ortaya çıkan Türk Şamanizmi'nin sözlü kültür ürünlerine tesiri de dikkate değerdir. Bu bakımdan destanlardan masallara, halk hikayelerinden efsanelere ve hatta atasözlerine kadar neredeyse her türde etkisini hissettiren bu fenomen, üzerine ne kadar çalışma yapılırsa yapılsın tam manasıyla aydınlatılabilecek durumda değildir.

Özellikle halk bilimi başta olmak üzere sanat tarihi, dinler tarihi, arkeoloji, tarih vb. disiplinlerin de inceleme sahasına giren Türk Şamanizmi, arkaik ve güncel yapısı da değerlendirilerek çok boyutlu çalışılması gereken bir fenomen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Dr. Nükhet Okutan Davletov tarafından hazırlanan “Hakas Türklerinde Şamanizm ve Ölüm” başlıklı çalışma, Şamanizm ve ölüm mefhumlarının geçmiş-şimdi ekseninde değerlendirildiği dikkat çekici bir çalışmadır.

Yazarın çalışmayı hazırlarken takip ettiği metodoloji, tarihi mukayeseyi esas almaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en önemli hususlardan biri bu yöntem farkıdır. Geçmişte farklı araştırmacılarca sahadan derlenen veya birtakım tarihi kayıtlarda/seyahatnamelerde vs. geçen bilgilerden hareketle literatürde yer alan Hakas Türklerinin Şamanizm ve ölümle ilgili inanışları, 21. yüzyılda, yazar tarafından yapılan derleme faaliyetleriyle ele alınmış ve geçmiş-şimdi bağlantıları/farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece geçmişte kayda geçmiş anlayış ve inanışların 21. yüzyılda aynı şekilde devam edip etmediği, ne gibi değişikliklere uğradığı gibi önemli tespitlere yer verilmiştir.

Yapılan çalışmada Hakas Türklerinin kurgan ve modern mezarlıklarından kremasyon (ölü yakma) uygulamasına, kurban uygulamalarından ruh anlayışlarına ve bunlarla ilgili ritüellere kadar pek çok husus ele alınmış ve mukayeseli bir biçimde değerlendirilmiştir. Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümü “Hakas Şamanizmi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hakasların arkaik dönemlerden günümüze Şamanizm’e bakışları değerlendirilmiştir. Eski kayıtlarla yazar tarafından yapılan yeni derlemelerin bir araya getirilmesi, Hakas Türklerinin Şamanizm’i algılayışını ortaya koymasına bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde “Hakas-Minusinsk Vadisi’nde Ölüm” başlığına yer verilmiştir. Bu bölüm “Yaşamaya Karşı Duyulan Doyumsuzluk Hissi”, “Ölüm Tanrısı: İrlig”, “Ölümsüz Ruh”, “Kut Çağırma, Hut Ağılarga”, “Ölüm Ötesi, Tigi Çir”, Folklorik Metinlerde Dirilme ve Reenkarnasyon” ve “Ölümden Sakınma” alt başlıklarından oluşmaktadır. İlk alt başlıkta, Hakaslarla ilgili ölüm anlayışlarının destan/ağıtlardan yazıtlara ve tarihi kaynaklara kadar pek çok yerdeki şekilleri güncel inanışlarla mukayese edilerek ele alınmıştır. Bir sonraki başlıkta Erlik, Erlik ya da Hakasça İrlig olarak ifade edilen Ölüm Tanrısı ve onunla ilgili inanışlara yer verilmiştir. Hakasların ölüme bakış açıları sözlü ve yazılı kaynaklardan hareketle örneklenmiş ve güncel olarak ölüm ve etrafında şekillenen tabuların Erlik ile olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Kaynak kişilerin ölüm olgusuna yükledikleri anlam, Erlik’in bu olguyla bağlantıları, Erlik’in üst dünya tanrısı Huda ile eşit görülmesi durumu, ölüm öncesi ve ölümden sonraki yolculuk bu bölümde örneklerle ele alınmıştır. “Ölümsüz Ruh” başlığında ise ruh kavramının Hakas Türklerindeki tezahürleri ele alınmış ve bu anlayışlar ölüm olgusuyla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Mülakat yapılan kaynak kişilerin ruh için kullandığı isimlere de değinilen bölümde, “süne, sürne/sürnü, tın” gibi kelimelerin hala kullanıldığı, üzüt ve çula gibi kavramların ise bilinirliğinin azaldığı tespitlerinde bulunulmuştur. “Kut Çağırma, Hut Ağılarga” bölümünde, ruh çeşitlerinin ölüm öncesi ve sonrası durumları ele alınmıştır. Özellikle dünyayı terk edemeyen ruhların durumunun sorgulandığı kısımlarda kaynak kişilerin verdiği bilgiler doğrultusunda güncel anlayışlar hakkında da önemli bilgiler edinilmiştir. Ruhun devamlılığı anlayışı da tespitler arasındadır. “Ölüm Ötesi, Tigi Çir” başlıklı bölümde ise üçlü evren tasavvurunun Hakas Türklerindeki tezahürleri değerlendirilmiştir. Bu bölümde üçlü evren tasavvurunun yaşam alanları ve geleneksel mezarlıklara etkisi de görsellerle desteklenmiştir. “Folklorik Metinlerde Dirilme ve Reenkarnasyon” başlığı altında Şamanizm’in ruhlarla ilgili anlayışları, şamanın ritüel ölümünden başlayarak farklı bağlamlarda örneklenerek özellikle Hakas destanlarındaki ölüp-dirilme motiflerine göndermeler yapılmıştır. Buradan hareketle, günümüz Hakas toplumundaki fitoterapi (otacılık) anlayışları da ölümsüzlük bağlamında değerlendirilmiştir. “Ölümden Sakınma” bölümünde ise ölüm tabusunu çağrıştıracak veya ölüme sebebiyet verebileceğine inanılan hususlar örneklenmiş ve Hakas Türklerinin ölümden sakınma uygulamalarına bakış atılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ana bölümü “Defin Yöntemleri ve Törenler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde “Kremasyon, İnhumasyon, Ölüye Eşlik Eden Nesnelere, Ölüm Maskeleri, Kan Ağlamak, Törensel Yemek-İbirig” alt

başlıklarında Hakas Türklerinin geçmişten günümüze defin âdet ve yöntemlerine yer verilmiştir. Alt başlıklarda Hakas Türklerinin ölü yakma, ölü bedenini ağaçlara asma veya ağaç tabutlar içerisinde gömme, mezar ve kurganların birtakım nesnelere doldurulması, ahirette ruhların korunması için ölüm maskeleriyle gömme, ölenin yakınlarının yüzlerini yırtarak kan ağlaması, ölü aşı konularına değinilmiş ve kaynak kişilerin verdiği bilgiler literatürdekilerle birlikte ele alınmıştır.

Çalışmanın “Öldürmek” başlıklı dördüncü bölümü “İnsan ve At Kurbanı” ve “İntihar” alt bölümlerinden oluşmaktadır. İlk alt bölümde insan ve at kurbanı konusu tarihi ve yazılı kaynaklarla sözlü kaynaklardaki halleriyle örneklenmiş ve kurban anlayışının Hakas Türklerindeki yerine dair bilgiler verilmiştir. “İntihar” kısmında ise toplumsal bir tabu olarak görülen bu eylemin Şamanizm ve ruhlarla bağlantısı kurulmuş ve bu durum kaynak kişilerden alınan bilgilerle gözler önüne serilmiştir.

Çalışmanın beşinci bölümü “Ölü Tabusundan Atalar Kültüne” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, toplumsal ve bireysel bir tabu olan ölümün, atalar kültürüne kaynaklık edilişiyle ilgili anlayışlara yer verilmiştir. Ruhun dünyadaki durumu, ölüm sonrası hayat ve ölümlerle yaşayanlar arasındaki sınıra çokça atıf yapan bu bölümde, atalar kültürü çevresinde gelişen uygulamalar örneklenmiştir.

Çalışmanın “Sonuç” bölümünde Hakas Türklerinin Şamanizmi ile ölüm olgusuna bakışlarının çepeçevre ele alındığı görülmektedir. Bu bölümde istatistiki bilgilere de yer verilmiştir. Çalışmanın genelindeki bilgilerin değerlendirilmesi yapılarak çalışma nihayete erdirilmiştir.

Çalışmada muhtelif olarak 48 görsele yer verilmiş ve onlarca kaynak kişiyle mülakat yapılmıştır. Bir derlemede yer alması gereken kaynak kişi bilgileri (aşiret/boy, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek, dini inancı ...) de çalışmanın sonunda araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Çalışmanın kaynakçası da oldukça hacimli ve ele alınan konuları yansıtacak biçimde oluşturulmuştur. Çalışmanın sonunda mülakat sorularına da yer verilmesi, bu alanda çalışma yapacak diğer araştırmacılara örnek teşkil etmesi bakımından faydalıdır.

Sonuç olarak, Dr. Nükhet Okutan Davletov tarafından hazırlanan “Hakas Türklerinde Şamanizm ve Ölüm” başlıklı çalışma Hakas Türklerinin geleneksel Şamanizm inancının günümüzdeki yapısının anlaşılması ve geçmişle mukayesesinin yapılmasına yardımcı olabilecek bir başvuru kitabı özelliği taşımaktadır. Ölüm olgusunun Hakas Şamanizmi’ndeki ve Hakas toplumunun muhtelif kesimlerindeki algılanışı hakkında güncel verileri barındıran bu çalışma, alanda önemli bir boşluğu doldurmakta ve yapılacak benzer çalışmalar örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça

Davletov, N. O. (2021). *Hakas Türklerinde Şamanizm ve ölüm*. Ötüken Neşriyat.

Adem Dağ, Yaşlılık ve Yalnızlık (Adıyaman: İksad Yayınevi, 69 s., 2018)*Old Age and Loneliness by A. Dağ*

Oğuz ÇAM

Bilim Uzmanı, Kastamonu Üniversitesi ✉ oguzcam911@gmail.com

Received: 14.02.2024 | Accepted: 21.05.2024

Bu çalışmanın amacı, “*Yaşlılık ve Yalnızlık*” adlı kitabın incelemesini gerçekleştirmektir. Kitabın yazarı, Dr. Adem Dağ’dır. Kitabın sayfa sayısı, 69’dur. Kitapta yazım, anlam ve paragraflar arası geçiş konularında az sayıda hatayı görmek mümkündür. Kitap; “*Ön söz ve teşekkür, eş ve arkadaş kaybı, emeklilik ve yalnızlık, araştırma hakkında, araştırmanın bulguları, sonuç ve kaynakça*” bölümlerinden oluşmaktadır. Bu bölümlerden önce söz konusu yazar hakkında bilgi verilmiştir. Bu yazar doktor ünvanına sahip olup, bir ilkokulda sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Yazarın medeni durumu evli olup, biri erkek, biri de kız olmak üzere iki çocuğu vardır. “*Ön söz ve teşekkür*” bölümünde; yazar, yaşlılık, yalnızlık, yaşam süresi, sağlık durumu ve benzeri konular ile ilgili kısa bilgiler vermiş, eşine teşekkür etmiştir. “*Eş ve arkadaş kaybı, emeklilik ve yalnızlık*” bölümünde; araştırma temeli hakkında ön bilgi sağlayan temel kavramlara değinilmiştir. Yaşlılık döneminde bulunan insanların kendi akrabaları ve yakın arkadaşları uzak mesafelerde bulduklarından veya öldüklerinde yalnızlaşabildikleri düşünülmüştür. Yaşlılık döneminde yer alan kişilerin kendi yakın çevresinde bulunan kişiler ile daha fazla sosyolojik etkileşimler (sohbet etmek, dertleşmek, hâl hatır sormak ve bunların cevabını almak gibi) içerisine girebildiği ve durumun da onları daha iyi hissettirebileceğine değinilmiştir. Yaşlılık dönemi içerisinde olan kişinin maddi, bilişsel ve duygusal sosyal desteğe daha fazla gereksinim duymaya başlayacağı ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında üzerinde durulan bir başka konu olan emeklilik ise, çalışma şartlarını sağlayarak bir işte çalışılması ve zamanı gelince de bu işten ayrılması (emekli olunması), çalışılan zamana karşılık olarak da bir gelir elde edilmesi şeklinde belirtilmiştir.

YAŞLILIK VE YALNIZLIK**Dr. Adem DAĞ**

İnsanlar emeklilik dönemlerinde değerlendirebilecekleri önemli bir zaman dilimine sahip olabilmekte ve bunu da değerlendirmek isteyebilmektedirler. Hal böyle olunca da insanlar emeklilik dönemlerinde gerek bireysel gerekse de toplumsal yönlerden çeşitli değişimler yaşayabilmekte, bunların karşısında da farklı düşünce, davranış, duygu ve tutumlar meydana getirebilmektedirler. Yalnızlık da bu noktada ön plana çıkan unsurlardan biri olarak görülebilmektedir. Yalnız olma durumu olan yalnızlık, insanları psikolojik ve sosyolojik yönlerden olumsuz durum ve olaylar yaşamaya yönlendirebilmektedir. Bundan dolayı insanlar tarafından yalnızlık konusunda uygun ve önemli adımların atılması, bireysel ve toplumsal yönlerden gelişim noktasında önem arz etmektedir. Konuyla ilgili olarak da genel olarak; *“Eş ve arkadaş kaybı, emeklilik ve yalnızlık”* bölümünün zenginleştirilmeye, geliştirilmeye ve düzenlenmeye ihtiyacının olduğu düşünülmektedir. *“Araştırma hakkında”* bölümünde; nitel araştırma yöntemine ilişkin temel bilgiler aktarılmıştır. Nitel araştırmaların analiz edilmesinde iki analiz tekniğinin (içerik ve betimsel analiz teknikleri) değerlendirilebileceğinden bahsedilmiştir. Bu bölüm altında *“Araştırma ve önem, yöntem”* ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Araştırmada; yalnızlık ve yaşlılık arasında bulunan ilişkinin emeklilik, komşu, akraba, eş ve çocuk değişkenleri bağlamında göz önüne sermesi amaçlanmıştır. Yalnızlığın soyut olduğu, bundan dolayı yaşlılık dönemi içerisinde ekolojik teorik perspektifle ortaya koymanın, bu araştırmayı önemli bir hale getirdiği düşünülmüştür. Ayrıca yaşlılık ve yalnızlık ile ilgili çeşitli konular arasındaki ilişkinin nicel araştırma yöntemleriyle ortaya konmaya çalışıldığı, araştırma noktasında da nitel araştırma yöntemlerinden pek yararlanılmadığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı bu konuda bir nitel araştırma yapmak, akıllı bir seçim olarak görülmüştür. Çalışmanın, nitel desende tasarlanan bir açıklayıcı durum çalışması olduğu ifade edilmiştir. Çalışma kapsamında yazar tarafından dört soru hazırlanmıştır. Bu sorular maddeler halinde aşağıda belirtilmiştir (s. 24):

- *“Emeklilik yaşlılık döneminde yalnızlığı artırmakta mıdır?”*
- *“Birincil destek (aile) kaybı yaşlılık döneminde yalnızlığı artırmakta mıdır?”*
- *“İkincil destek (akraba) kaybı yaşlılık döneminde yalnızlığı artırmakta mıdır?”*
- *“Arkadaş kaybı yaşlılık döneminde yalnızlığı artırmakta mıdır?”*

Belirtilen bu sorularına cevap aranmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, 65 ve üzeri yaşta bulunan, 8'i (%80) erkek, 2'si (%20) kadın olmak üzere toplamda 10 kişi oluşturmaktadır. Bu sayının en az on beş veya daha fazla olmuş olsaydı kapsam, çeşitlilik ve zenginlik yönlerinden daha iyi bir izlenim ve olumlu etki oluşturulabileceği düşünülmüştür. Yine konuyla ilgili olarak; katılımcıların cinsiyet dağılımının da birbirine eşit ya da yakın olması, önem arz eden bir konu olarak görülmüştür. Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak (beş bölümden meydana gelen) derinlemesine görüşme formu değerlendirilmiştir. *“Araştırmanın bulguları”* bölümünde; yapılan görüşmeler ışığında emeklilik, arkadaşlık, eş desteği, çocuk desteği ve akraba desteği olmak üzere toplamda beş tema bağlamında çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu temalardan önce yaşlılık döneminin en kayda değer sosyal destek kaynağının eşler olduğuna vurgu yapılmış, eşi yaşayan yaşlıların da daha az yalnızlık hissedebileceklerine dikkat çekilmiştir. Ekonomik durumun azalış göstermesi ile çeşitli hastalıkların oluşumu veya artışı, yaşlıların kendi çocuklarının desteklerini almalarını mecburi kıldığı ifade edilmiştir. Kırsal alanlarda yaşayanların kentsel alanlarda yaşayanlara göre daha yakın komşuluk ilişkilerinin olduğu ve daha az yalnızlık hissettikleri düşünülmüştür. Emeklilik sonrasında görülen arkadaş sayısının azalması durumu, yaşlılık zamanında kayda değer bir yalnızlık kaynağı olarak görülmüştür. Ayrıca kişiler yaşlılık dönemlerinde akrabalarını yanlarında görmeyi arzu edebilmektedirler. Yine kişilerin akrabalarının kendilerine verecekleri sosyal desteğin yalnızlık durumunun etkisini aza indirebileceği düşünülmüştür (s. 24-25). Emeklilik teması altında; emeklilik öncesi devri özleyenler beş kişi (%50), emeklilik öncesi devri birtakım açılardan özleyip, birtakım açılardan da özlemeyenler bir kişi (%10), emeklilik öncesi devri özlemeyenler de dört kişidir (%40) (s. 27). Arkadaşlık teması altında; arkadaş ilişkileri süren üç kişi (%30), arkadaş ilişkileri sürmeyen de yedi kişi (%70) vardır (s. 37). Eş desteği teması altında; eşiyile sorunlarını paylaşan dokuz kişi (%90), eşiyile sorunlarını paylaşmayan da bir kişi (%10) vardır (s. 44). Ayrıca bu kapsamda ilgili tabloda (tablo 5) (s. 44) gözden kaçan bir hata vardır. Bu hata da eşiyile sorunlarını paylaşmadığını öne süren bir katılımcıya (katılımcı 10)

karşılık gelen frekans değerinin bir olması gerekirken yedi olduğu göze çarpmıştır. Çocuk desteği teması altında; katılımcıların yedisinin (%70) çocukları mesafeli yakın, katılımcıların üçünün (%30) çocukları da mesafeli yakın değildir (s. 50). Akraba desteği teması altında; katılımcıların yarısı (5; %50) akrabalarıyla iletişime devam ederken, diğer yarısı (5; %50) ise akrabalarıyla iletişime devam etmemektedir (s. 55).

Genel olarak; “*Araştırmanın bulguları*” bölümünde beş tane tablo verilmiş olup, her temaya bir tane tablo karşılık gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Ayrıca bu tablolardaki bilgilerin içerisine ilave bilgi olarak; “*Yüzde (%)*” ve “*İfade*” kısımları eklenseydi ve bunların ilgili alt kutucukları da doldurulsaydı, araştırma açısından daha etkili ve verimli olabileceği kanısını taşımaktayım. Yine ayrıca bu beş tablo içerisinde ‘f’ ibaresi vardır. Ben bu ‘f’ ibaresini bilirim; frekans demektir. Lakin bilimsel bilgileri yeni öğrenmeye başlayanlar ve okuyucular bu ibarenin frekans demek olduğunu bilmeyebilmektedir. Bundan dolayı da ‘f’ yerine ‘frekans (f)’ densesydi yazım ve anlam açısından daha iyi bir içerik elde edilebilirdi. Yine “*Araştırmanın bulguları*” bölümünde tekrar eden az sayıda bilgiye rastlanmıştır. Şayet tekrar eden bilgilere rastlanmamış olsaydı akıcılık ve bütünlük yönlerinden daha iyi bir izlenimin sağlanabileceği düşünülmüştür. “*Sonuç*” bölümünde; yaşlılık ve yalnızlık arasında bulunan ilişkinin daha çok cinsiyet değişkeni üzerinden anlaşılabilmesine değinilmiştir. Zira yalnız yaşamını devam ettiren yaşlıların önemli bir oranının kadın olduğu öne sürülmüştür. Ayrıca hâlihazırda hem kentsel hem de kırsal alanlarda yaşayan yaşlı kadınların kayda değer bir kısmının yalnız olduğuna dikkat çekilmiştir (s. 62). Yaşlılık ve yalnızlık arasında çok boyutlu bir ilişkinin olduğu açıklanmıştır. Yalnızlık ve yaşlı sağlığı arasında doğru yönlü bir ilişkinin bulunduğu değinilmiştir. Bununla ilgili olarak; komşu, akraba, çocuk ve eş sosyal destek ağları bulunan yaşlıların bilişsel yardım, hastalık ve maddi sorunlar gibi konulara daha basit şekilde çözüm yolu bulabilecekleri düşünülmüştür. Ayrıca yaşlı kişilerin algılayacakları yalnızlığın çeşitli etkenler (sağlık durumu, sağlanan gelir, yaşanan konum vb.) ile ilişkisinin olduğu belirtilmiştir (s. 62-63).

Yapılan araştırmada beş temanın ortaya çıktığı görülmüş, bu temalardan birinin, emeklilik teması olduğu belirtilmiştir. Bu temanın üç koda (emeklilik öncesi devri özleyenler, emeklilik öncesi devri birtakım açılardan özleyip, birtakım açılardan da özlemeyenler, emeklilik öncesi devri özlemeyenler) ayrıldığı göze çarpmıştır. Sonuç olarak; yetişkinlik zamanlarında yüksek statüde bulunan işlerde çalışan yaşlıların emeklilik öncesi çalışma şartlarını özlerken; az ücretle ve zor şartlarda emeklilik elde eden yaşlıların çalışma hayatlarını özlemediğine ulaşılmıştır. Beş temadan bir diğeri, arkadaş desteği temasıdır. Yaşlılık zamanlarında yetişkinlik dönemlerinde edinilen arkadaşların bir kısmının vefat ettiği ileri sürülmüştür. Sonuç olarak; katılımcıların yüksek oranının arkadaş ilişkilerinin sürmediğine ulaşılmıştır. Yine sonuç olarak; yetişkinlik devrinde sağlanan arkadaş ilişkileri süren yaşlı kişilerin toplumsal ve iktisadi olarak iyi halde olduklarına ulaşılmıştır. Beş temadan bir diğeri, eş desteği temasıdır. Yaşlıların eşleri onlar için önemlidir. Zira yaşlıların eşleri, onların en kayda değer toplumsal destek kaynakları olarak görülmüştür. Katılımcıların önemli bir kısmı eşlerini değerli hale getirdikleri yaşamlarındaki en kayda değer destek kaynağı olarak görmüştür.

Sonuç olarak; katılımcılardan eşleri vefat edenlerin geçmiş zamanlarını ve eşlerini özledikleri görülmüştür. Yine sonuç olarak; eş desteği ile toplumsal ve iktisadi düzey arasında bir ilişkinin bulunmadığı görülmüştür. Beş temadan bir diğeri, çocuk desteği temasıdır. Yaşlıların geniş aile içerisinde bakımını çocukları üstlenmektedir. Bu durumun da hâlihazır çekirdek ailesinde pek mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Sonuç olarak; katılımcıların önemli bir kısmının çocukları ile mesafeli yakın oldukları görülmüştür. Beş temadan bir diğeri, akraba desteğidir. Yaşlılığın, bireysel bir durum olup, kişilerin yaşlılık süreçlerini farklı olarak deneyimlediklerine değinilmiştir. Yaşlılık devrinde akraba desteğinin, kaynaklara erişim ve toplumsal ağların canlı tutulması yönünden önem taşıdığı düşünülmüştür. Kentsel yaşlanma süreci içerisinde akrabalık bağlarında ciddi gerilemelerin yaşandığı göze çarpmıştır. Sonuç olarak; katılımcıların yarısının akrabaları ile iletişimde olmaya devam ettiğine, diğer yarısının ise akrabaları ile iletişimde olmaya devam etmediğine ulaşılmıştır (s. 64-65). Genel olarak; çalışmada yaşlılık ve yalnızlık ile ilgili literatür destekli tartışmalara daha fazla yoğunlaşılsaydı zenginlik ve önemlilik anlamında önemli ve olumlu etkilerin artışının sağlanabileceği düşünülmüştür. “*Kaynakça*” bölümünde; yararlanılan kaynaklar belirtilmiştir. Bu kapsamda

on üç kaynaktan yararlandığı ve bunların da yerli kaynaklar odağında yoğunlaştığı göze çarpmıştır. Çalışma kapsamında yerli ve yabancı olmak üzere daha fazla kaynaktan yararlanılsaydı, bu kaynakların sayısı da birbirine eşit veya yakın olsaydı, çalışmanın temel hatlarının ve kapsamının daha da geliştirilebileceği düşüncesini taşımaktayım. Sonuç itibarıyla çalışmanın yazarı, Dr. Adem DAĞ'a meydana getirdiği ve sosyal bilimler alanına önemli bir katkı sağlayan bu eserinden dolayı yürekten teşekkür eder, saygı ve sevgilerimi sunarım.

Kaynaklar

Dağ, A. (2018). *Yaşlılık ve yalnızlık*. İksad Yayınevi.